

Obsah

1	Kněžna Alžběta Lukrecie a protireformace na Těšínsku (1625-1653) II. část	Milan Šmerda
7	Kurucký vpád na hukvaldské panství roku 1680	Jan Al Saheb
12	Nemanželské děti ve městě Frýdku na prahu moderní společnosti	Radek Lipovski
16	Pramen k počátkům mariánského poutního místa ve Frýdku	David Pindur
19	Uctívání obrazy ze 17. a 18. století ve východní části českého Slezska	Marie Schenková
23	Mizející rostliny Těšínska Voskovka menší (<i>Cerinth minor</i> L.)	Miroslav Skarka
24	Programy Muzea Těšínska pro děti a mládež	Ilona Pavelková
29	Mečislav Borák – historik Těšínska	Dan Gawrecki
33	Muzea Těšínska se představují Muzeum Třineckých železáren a města Třince	Zuzana Gnidová

Vydává Muzeum Těšínska v Českém Těšíně
Adresa redakce: Muzeum Těšínska, 737 01 Český Těšín, Hlavní tř. 15
tel.: 558 761 216, fax: 558 761 223, E-mail: muzeum@muzeumct.cz
Odpovědný redaktor: dr. Zbyšek Ondříčka
Výkonný redaktor: doc. dr. Rudolf Žáček, Dr.
Tajemnice redakce: Vlasta Byrtusová
Redakční rada: dr. Karel Bogar, doc. dr. Mečislav Borák, CSc.,
Vlasta Byrtusová, doc. dr. Dan Gawrecki, CSc., doc. dr. Blažena Gracová, CSc.,
dr. Dušan Janák, Dr., prof. dr. Zdeněk Jirásek, CSc., dr. Jaromír Kalus,
dr. Jiřina Kábrtová, doc. dr. Irena Korbelářová, Dr., doc. dr. Pavel Kouřil, CSc.,
dr. Karel Müller, dr. Zbyšek Ondříčka, doc. dr. Radim Prokop, CSc.,
Jiřina Veselská, doc. dr. Rudolf Žáček, Dr.
Grafický návrh: Petr Tesař, UPGRADE CZ s.r.o., Ostrava
Odevzdáno do tisku: 24. 2. 2005
Vyšlo: 31. 5. 2005
Tisk: Kartis + Co s.r.o., Borovského 14/717, 734 01 Karviná-Ráj

Nevyžádané rukopisy, fotografie a kresby se nevracejí.
Za obsah článku zodpovídá autor.
Časopis lze zakoupit v Muzeu Těšínska v Českém Těšíně, Hlavní tř. 15
nebo v jeho pobočkách ve Výstavní síni Musaion v Havířově, Dělnická 14,
v Památníku životické tragédie v Havířově-Životících, ve Výstavní síni
Muzea Těšínska v Jablunkově, ve Výstavní síni Muzea Těšínska v Karvině-
Fryštátě, ve Výstavní síni Muzea Těšínska v Orlově, v Technickém muzeu
v Petřvaldě.
Rozšiřuje redakce, kde si lze také objednat (i telefonicky) předplatné nebo
jednotlivá čísla časopisu.
Vychází čtvrtletně, cena jednoho výtisku 20 Kč
celoroční předplatné 80 Kč a poštovné
Identifikační číslo: ISSN 0139-7605
Evidenční číslo MK ČR: E 11319
Podávání novinových zásilek povoleno Oblastní poštou v Ostravě
č. j. 2726/92-P/1 ze dne 30. 11. 1992

Kněžna Alžběta Lukrecie a protireformace na Těšínsku (1625-1653)

II. část

Milan Šmerda

Přes všechny osobní averze a spory oba manžele Alžbětu Lukrecii a Gundakara z Lichtenštejna spojoval přece jen jeden zájem, totiž aby císař ustoupil od svého nároku na Těšínské knížectví jako spadlé léno České koruny a uznal dědická práva Alžběty Lukrecie a jejích dětí. Gundakar z Lichtenštejna zasypával v tomto směru císaře žádostmi, např. v červnu 1628 během moravského zemského sněmu ve Znojmě a pak opět ve Vídni v listopadu 1631 a v únoru 1632. Kněžna však zřejmě pod vlivem svých rádců nepokládala tuto cestu za schůdnou a projevovala větší ochotu k ústupkům. Toto vyjednávání za Gundakarovými zády vedlo 29. prosince 1638 k uzavření smlouvy mezi císařem Ferdinandem III. a kněžnou, podle níž císař přenechával kněžně ze své milosti vládu, držení a užívání knížectví na dobu jejího života, a to s podmínkou, že se kněžna zřekne za sebe a své dědice práv přesahujících trvání jejího pozemského bytí. Knižectví mělo potom spadnout na Českou korunu. Císař slíbil vyplatit po její smrti dětem a dědicům 50 000 zl.

Gundakara toto jednání krajně pobouřilo. Držel se zásady obecného práva, že právní jednání manželky bez vědomí a vůle manžela jsou neplatná, i když se týkají majetku v jejím odděleném vlastnictví. Přitom Gundakar měl v Těšínském knížectví smluvně zapsané právo spoluvladařství, třebaže jen na papíře a v praxi je nemohl vykonávat.⁵¹

Pozadí celé transakce osvětlil Gundakar v listu hr. Werneru Tillymu ze srpna 1639. Podle něho těšínský kancléř Maxmilián Prökl přemluvil kněžnu, aby se svých práv vzdala a podřídila se vůli císaře, kterým se stal po smrti Ferdinanda II. 15 února 1637 jeho syn Ferdinand III. Těšínské stavové zatím již císaři holdovali. Gundakar s hněvem volal: „*Rád bych věděl, zda odpovídá dobré pověsti, právu a svědomí, že se na císařském dvoře přemlouvá žena takových vlastností a slabého rozumu v tak závažných věcech, týkajících se nástupnictví jejích dětí, skrytě před jejím manželem a bez jeho přispění, aby se vzdala svých práv a podřídila se jejich opačnému výkladu, a když to učinila, odbude se ona i její děti tak mizerným odstupným.*“ Císařskému nejvyššímu

hofmistrovi Maxmiliánovi z Trautmansdorfu psal v září 1639, že podle názoru znalců práva je uzavřená transakce neplatná a dědická práva Alžběty Lukrecie jsou dobře fundovaná. Trautmansdorf mu brzy potom nabídl, že odkoupí dědická práva jeho syna za 500 000 zl. Gundakar však na to nereagoval. Sám navrhl v prosinci 1639 císaři, že za přičtení dědických práv manželce a dětem mu vyplatí 40 000 zl. Vycházel z jejich oprávněného nároku na knížectví. Doslechl se pak, že je prý směšné, že na císařův požadavek nabízí tak málo. Císař se prý smál, když to slyšel. Gundakar kontroval, že má také důvod ke smíchu, když se od něho žádá 500 000 zl., neboť je přesvědčen, že knížectví musí připadnout dědictvím kněžniným dětem.⁵²

Gundakar se pak pokusil ovlivnit císařovo rozhodnutí apelem na morální stránku věci. V dubnu 1640 psal Vilému Slavatovi, že splnění jeho žádosti císařem by mu přineslo čest a slávu a bylo by v duchu jeho hesla „*pietate et justitia*“. V říjnu 1640 se pokusil prostřednictvím svého agenta Mikuláše Rohra pohnout svoji manželku k odvolání smlouvy s císařem. Kněžna však setrvala na svém rozhodnutí a 16. října 1644 Gundakarovi napsala: „*To, co jednou jsem povolila a čeho se vzdala jako opuštěná kněžna, zbavená dobrých rad, prostředků a pomoci, podle mého prostého rozumu těžko nebo vůbec nelze podle práva při takovém odpůrci získat zpět.*“ Zároveň však projevila ochotu pomoci, jak jen bude možno, aby se přece jen dosáhlo po dobrém nástupnictví jejích dětí.⁵³

Evangelická většina obyvatel na Těšínsku sledovala tento zápas o vládu nad knížectvím s velkým napětím. Jejich duchovní útisk vzrůstal úměrně s růstem císařova vlivu na kněžninu vládu. Alžběta Lukrecie na císařův příkaz nařídila v květnu 1637 opětne uzavření všech evangelických kostelů i škol a vykazání evangelických pastorů z obcí náležejících evangelickým stavům. Poměry se pro ně ještě zhoršily po holdu císaři jako českému králi v květnu 1639. Alžběta Lukrecie mohla nadále vládnout jen s omezenou pravomocí. Tehdy se však vývoj událostí na válečném poli opět dotkl Slezska a v tom i Těšínska. V r. 1639 Švédové pod generálem

Panoráma Těšína, mědirytina
Daniela Meissnera z díla
„Sciographia cosmica,
Norimberk r. 1637

Banérem obsadili velkou část Čech až k hranicím Slezska, ale na jaře 1640 byli zase vytlačeni. Po Banérově smrti se vedení švédské armády ujal Linhart Torstenson, jeden z nejschopnějších vojevůdců třicetileté války. V r. 1642 pronikl do Slezska a vpadl odtud na Moravu, kde se mu bez boje vzdala pevnost Olomouc. Z ní potom Švédové ovládli velkou část střední a východní Moravy. Nacházeli přitom podporu u obyvatel, zejména u Valachů na Vsetínsku. Z pevné severomoravské základny podnikl Torstenson v r. 1643 vpád do Čech a při dalším tažení 6. března 1645 v bitvě u Jankova na Tábořsku porazil císařské vojsko pod generálem Götzem na hlavu. Táhl pak přes Jihlavu do Rakous, zmocnil se Kremže a zdálo se, že nic nebrání zaútočit na Vídeň. Současně zahájil válku proti císaři sedmihradský kníže Jiří Rákóczi.

Těšínsko bylo ohroženo hned od r. 1642 a vývoj situace dobře zachycuje korespondence kněžny Alžběty Lukrecie se slezským vrchním hejtmánem Jiřím Rudolfem knížetem lehnickým a březským a s císařským dvorem, kterou z Bočkovy sbírky v Moravském zemském archivu v Brně vytěžil Berthold Bretholz.⁵⁴

Pro Švédy mělo Těšínsko prvořadou strategickou hodnotu jako most do Uher a k Rákóczimu. Torstenson by se ho nejraději zmocnil akordem (dohodou), ale kněžna projevila velkou rozhodnost k odporu. Již v r. 1642 byl odražen menší švédský oddíl, který působil škody loupením a pálením.⁵⁵ Hlavním úkolem knížecí správy bylo opevnění Jablunkovského průsmyku, s čímž se začalo koncem

r. 1642. Náklady s tím spojené měly být hrazeny z prostředků celého Slezska, ale zpočátku ležela celá tíha na bedrech Těšínského knížectví. Torstenson Těšínsko však pokládal za své zázemí a spolu s tovačovským panstvím je 24. června 1643 přiřkl livonskému a kuronskému pluku k zásobování čtyř jízdních eskadron a k verbování rekrutů. Švédští velitelé žádali pak kněžnu a těšínské stavy o vyplacení odpovídající kontribuce a uzavření s nimi akordu. Kněžna se stáhla do Ustroně a pak do Skočova, odkud sdělovala 10. a 20. září 1643 Slezskému vrchnímu úřadu, že v Těšíně vydržovala 300 mužů císařské armády z pluku Tappova a 100 jezdců, dále pak poslala své Valachy polnímu maršálu hr. Gallasovi k potlačení vzbouření Valachů vsetínských. Tato opatření snad zabránila přijetí akordu se Švédy a působilo i to, že Torstenson musil část svých oddílů vyslat do Holštýnska.⁵⁶

V r. 1644 vzrostlo nebezpečí útoku Rákócziho na Jablunkovský průsmyk. Kněžna svolala těšínské stavy 25. února do Jablunkova na poradu a přitom si prohlédli opevnění průsmyku. Kněžna toho využila, aby ukázala jak poddaní hr. Kašpara Sunegka porušují zákaz uherského palatina a císařské rozhodnutí z r. 1638, podle kterých hranici mezi Těšínským knížectvím a Uhrami tvořil potok Čadečka a řeka Kysuca. Kněžna zřejmě chtěla takto zaktualizovat vleklý spor o jižní hranici Těšínského knížectví. Ukázalo se, jak Uhři na těšínské straně kácely lesy, ořou pole a zakládají nové vsi. Bylo proto rozhodnuto zasekat postranní cesty z Uher

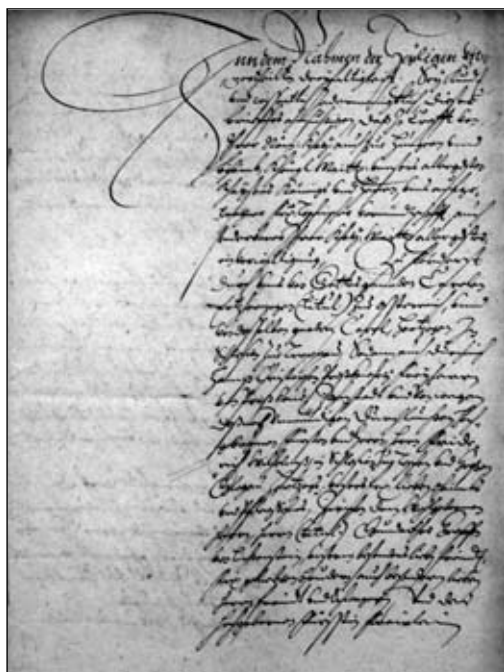
a zemskou cestu též na několika místech uzavřít, hlavně však obnovit šance pobožené uherskými násilnostmi a obsadit je strážemi. Stavové k tomu účelu povolili postavení každého šestého muže, což představovalo 200 mužů kromě knížecích poddaných. K zajištění obrany průsmyku to ovšem nestačilo a na kněžniny výzvy gen. Götz vyslal počátkem dubna tři kompanie pod plukovníkem Rochowem k Jablunkovskému průsmyku. Avšak 14. dubna kněžna sdělovala Slezskému vrchnímu úřadu, že kolem Žiliny se shromáždilo na 8 000 mužů Rákócziho vojska. Nakonec se však neobrátili k Jablunkovskému průsmyku, ale odtáhli k Trenčínu, kde byli později poraženi. Útoky z Uher zesílily od konce května 1645, měly však charakter potyček mezi těšínskými a uherskými Valachy. Při nich byla zničena na sporném území všechna stavení postavená tam poddanými hraběte Sunegka. Kněžna proto 12. července 1645 v listu císařskému komisaři Neumannovi musila vysvětlovat a obhajovat jednání slezské strany, které prezentovala jako obranu hranice v zájmu vlasti a císaře. Podobně v listu slezskému hejtmanovi odmítla nařčení, že měla nějaký prospěch ze sporů s Uhry a energicky se zastala svých Valachů proti všem nařčením.⁵⁷

Situace se však změnila, když se Torstensonovi nepodařilo dobýt Brna a 20. srpna 1645 ukončil jeho obléhání. Již od 6. srpna začalo vyjednávání Rákócziho s císařem pod tlakem turecké Porty nepřející si v té chvíli

konflikt s Vídní. Jednání skončilo 16. září mírem v Linci. Kněžna, pobývajíc od poloviny roku 1644 v Kętech v Polsku, obdržela 16. srpna 1645 příkaz slezského hejtmana, aby se nadále zdržela jakýchkoli nepřátelských činů k Uhrům s tím, že hraniční spory budou později řešeny právní cestou. Potom však přišlo překvapení, když Švédové, stahující se na severní Moravu a do Slezska, 26. října 1645 pronikli s 20 kompaniemi jízdy na Těšínsko a 28. října oddíl generála Königsmarka Těšín obsadil. Kněžna hlásila z Kęt, že Švédové se zmocnili Těšína, zplundrovali klášter, špitál a několik domů a dopustili se násilností na obyvatelích. Těšín pak zůstal v jejich rukou až do 11. dubna 1646. Tehdy město i zámek vydal na základě uzavřeného akordu švédský velitel císařskému plukovníku Devaggimu. Švédům byl povolen svobodný odchod se zbraní kromě těch, kteří dříve sloužili v císařské armádě. Byli to vojáci důstojníka Sencklera a také velitel městské stráže Kryštof Lehmann, který byl 4. května 1646 z poručení Alžběty Lukrecie postaven před městský soud. Byl obviněn, že neuposlechl rozkazu vpustit 6. března útočící císařské oddíly horní branou do města. Měl být potrestán na majetku a vykázán z města. Mírnost trestu se vysvětluje tím, že nebyl asi sám, kdo se přidal na švédskou stranu.⁵⁸ Dá se předpokládat, že během švédské okupace se těšínským protestantům opět na chvíli dostalo náboženské svobody, ovšem bylo to na dlouhou dobu naposled.

Těšín, knížecí zámek,
F. B. Werner, kol. r. 1750,
ze sbírek Muzeum Śląska
Cieszyńskiego

*Svatební smlouva
Alžběty Lukrecie,
sbírky Archiwum Państwowe
w Katowicach,
oddział w Cieszyńie
Foto Irena Karpińska*

V té době se kněžna usídlila v Kětech v hospodě Celestyna Lorenzowského a strávila tam celý rok. Doprovázeli ji Marie Magdalena sv. paní z Hohensteinu, nemanželská dcera knížete Bedřicha Viléma a tedy její neteř, Václav Gottfried sv. pán z Hohensteinu, nemanželský syn knížete Adama Václava a tedy její bratr. Alžběta Lukrecie oběma vymohla v r. 1640 povýšení do panského stavu, avšak bez práva nabývat statky.⁵⁹

Kněžna se v Kětech občas zdržovala již od r. 1642, jak vyplývá z účtů skočovského purkrabího Adama Černého. V červenci 1644 tam kněžna působila i jako spojka mezi velitelem císařské armády a velením polské armády, která zajišťovala karpatské průsmyky u Živce a Nového Targu, aby zabránila vojsku Rákócziho proniknout ke Švédům do Slezska.⁶⁰

Po ústupu Švédů z Těšína se kněžna vrátila do města, ale nikoli na zámek, který byl při obléhání císařským vojskem poničen, ale musila vzít za vděk dvěma dřevěnými stavebními, které dala před tím postavit.⁶¹

Protestanté v českých zemích i na Těšínsku mohli vkládat poslední naděje jen ve Švédy, kteří zaznamenali některé úspěchy v Čechách a v posledním roce války dokonce se nečekaným útokem zmocnili pražského hradu a Malé Strany. Při pokusu proniknout do města narazili však na odhodlaný odpor nejen císařského vojska, ale i pražských měšťanů a studentů. Praha zůstala v rukou císaře, což mělo svoji váhu při mírových jednáních.

Vylíčené události přirozeně ovlivnily vývoj sporu o dědičný či lenní charakter Těšínského knížectví. Císařský dvůr byl otřesen katastrofou generála Götze v bitvě u Jankova a hned dva dny po ní – 4. dubna 1645 – císař Ferdinand III. dal sdělit knížeti Gundakarovi z Lichtenštejna, že „pokud se Vaše knížecí milost uvolí napřed složit značnou a přiměřenou sumu hotových peněz, Její císařská výsost by z císařské milosti byla ochotna zmíněné Těšínské knížectví se všemi jeho regaliemi, komorními statky, právy a oprávněními udělit jako mužské léno panu synovi Vaší knížecí milosti knížeti Ferdinandovi a jeho budoucím potomkům po smrti

jeho paní matky.“ Gundakar však nepochopil, že císařská pokladna zoufale potřebuje okamžitou peněžní injekci a v jednání s českým kancléřem Jiřím Adamem z Martinic mu jen svědomitě vypočítal, že císař mu dluží 398 183 zl. a za uznání synova následnictví nabízel odpočet 100 000 zl. z této částky. Martinic dal Gundakarovo vyjádření přečíst v Tajné radě, ale císař odpověděl, že pokud kníže nenabídne vyšší sumu hotově, nemá další jednání smysl.⁶²

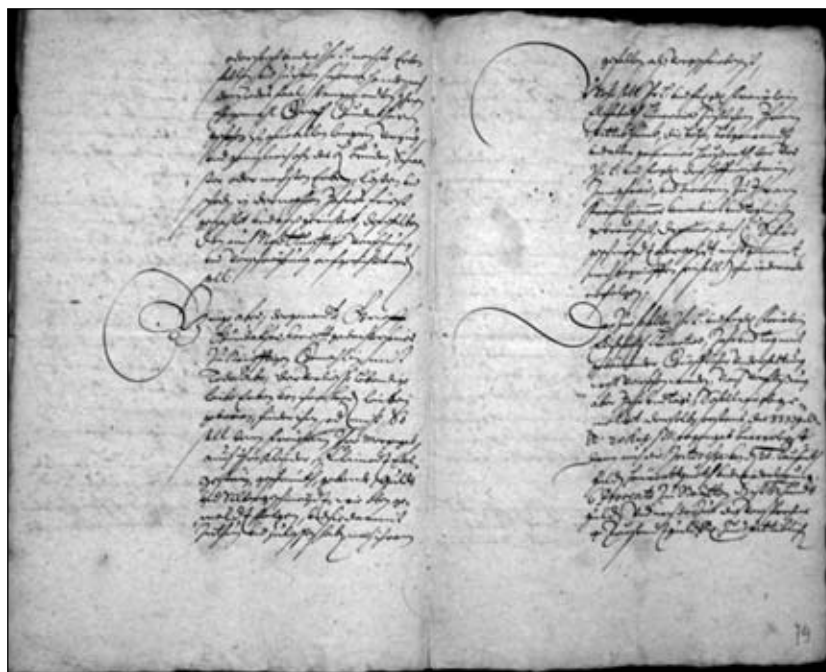
Po této nevyužitě příležitosti se v r. 1646 chopil další iniciativy k získání knížectví jako dědictví sám syn Alžběty Lukrecie Ferdinand Jan (1622–1666). Jeho vztah s matkou se silně narušil v r. 1637, kdy mu napsala, že by chtěla koupit panství frýdecké, dříve bezprostředně náležející těšínskému knížeti. Prosil ho, aby otce požádal o zapůjčení potřebných peněz. Gundakar mu však poručil sdělit matce, že pokud od něho něco chce, ať se obrátí přímo na něho. Ferdinand Jan to splnil, ale velice se jí tím dotkl. Popuzena nosila pak stále jeho dopis u sebe a když ji v r. 1638 během její nemoci navštívil, chovala se k němu velmi odměřeně. Na jaře 1639 jejím vyslancům u císařského dvora byla učiněna nabídka, že za složení částky 50 000 zl. může kněžna knížectví předat, komu bude chtít. Kněžna byla však stále na syna rozhněvaná a neprojevila zájem rozšířit na něho dědičné právo.⁶³

Ferdinand Jan se 21. července 1646 dohodl s císařskými komisaři – bez souhlasu otce a také vladaře lichtenštejnského rodu opavsko-krnovského knížete Karla Eusebia, syna Karla z Lichtenštejna – že za udělení Těšínského knížectví složí ve třech splátkách 150 000 zl., které mu odkázal strýc Maxmilián, zesnulý v r. 1643. Ukázalo se však, že mu náleželo jen užívání úroků z této sumy a kapitálem nemohl disponovat bez souhlasu otce a bratrance Karla Eusebia. Gundakar proti takové transakci u císaře slavnostně protestoval. Císař však 30. srpna 1646 Ferdinandu Janovi sdělil, aby se tím nedal zmást a dodržel termín první splátky. Ferdinand Jan se pokusil získat potřebný obnos tak, že požádal otce o předčasné vydání svého očekávaného dědictví. Po delším jednání Gundakar přistoupil 1. ledna 1647 pouze na to, že místo nárokové částky 300 000 zl. (150 000 zl. z odkazu strýce Maxmiliána a 150 000 zl. jako očekávané dědictví po otci) předal synovi panství Moravský Krumlov a statek Olbramovice. Pro Ferdinanda Jana to ovšem znamenalo, že se mu cesta k získání Těšínského knížectví uzavřela, protože svá

panství jako fideikomisní nemohl ani půjčkou zatížit bez souhlasu otce a bratrance jako rodového vladaře. Přitom na počátku roku 1648 mu Dvorská komora učinila nabídku, že císař uzná jeho následnická práva na Těšínské knížectví za vyplacení „jen“ 90 000 zl. v hotovosti. Ještě v r. 1649 Alžběta Lukrecie uvažovala o cestě do Vídně, aby u dvora vyjednala uznání Těšínského knížectví za „mužské a ženské léno“, Ferdinand Jan se však od hraběte Martinice dověděl, že bez peněz to nemá smysl a matce její úmysl rozmluvil. Otci sdělil 6. listopadu 1649, že se vzdal veškeré naděje na Těšínské knížectví.⁶⁴

Vestfálský mír z r. 1648 na dlouhou dobu vytvořil právní rámec pro stabilizaci náboženských poměrů ve Slezsku. Zajistil svobodný výkon evangelického náboženství pouze v knížectvích držných dosud knížaty (Lehnické, Břežské, Olešnické a Münsterberské) a ve městě Vratislavi. Ostatní knížectví a stavovská panství, podřízená bezprostředně císařské správě, byla vydána rekatolizaci. Avšak stavové (šlechta) a jejich poddaní neměli být nuceni k emigraci a nemělo se jim ani bránit v návštěvách bohoslužeb za hranicemi země. Před branami měst Svídnice, Javora a Hlohova bylo nekatolíkům dovoleno vybudovat si kostely s evangelickými kazateli, tzv. mírové kostely.⁶⁵ Ve srovnání s Čechami a Moravou přinesl tedy vestfálský mír Slezsku některé výhody. Vláda především nemohla vykázat ze země obyvatele z náboženských důvodů. Svůj význam do budoucna mělo i to, že existence evangeliků ve Slezsku měla jistý právní základ, o který se mohly opřít intervence Švédky, Sasky a Branibor a ozvat se mohl i Corpus evangelicorum na říšských sněmech.

Horní Slezsko bylo již v průběhu války z velké části zrekatolizováno. Protestantství si udrželo silnější pozice jen v Těšínském knížectví a v obou svobodných stavovských panstvích Pštinském a Bytomském (dynastia liberae). Podle církevní vizitace z r. 1652 byla většina farností na Těšínsku v rukou „heretiků“. Některé kostely byly z nezbytí osazeny polskými knězi, i když lid byl a nadále zůstal „pure acatholicus“. Např. v Těšíně je jmenován Jan Niklowicz de Nidek z krakovské diecéze, ve Skočově Christoph Hembigius z diecéze kamenecké, v Jablunkově Florian Stokowsky, v době vizitace nepřítomný, v Bohumíně Celestin Lopacki, v Hradci (Grodziec) Mat. Piaskowski. Jen Frýdecko bylo zcela katolické, ve Frýdku farář Andreas Germanides měl dokonce „populum catholicissimum“.⁶⁶

Těšínská evangelická šlechta nezůstala během jednání o mír zcela pasivní. Posílala k císařskému dvoru petice a pokoušela se dosáhnout také povolení „mírového kostela“ jako tři zmíněná města. Ze svého středu vyslala tehdy do Vídně Jana Jiřího Sobka. O zákrok v této věci požádala také slezského hejtmana knížete lehnicko-břežského a obrátila se i na kurfiřty saského a braniborského. U vídeňského dvora narazila však na hluché uši.⁶⁷

Kněžna Alžběta Lukrecie, jejíž život se blížil ke svému závěru, projevovala snad ještě větší vstřícnost k žádostem evangeliků. Do jisté míry mohla působit i již zmíněná její závazanost těšínským měšťanům a těšínské obci za půjčky a dary během její vlády. Když v r. 1680 komorní regent Eckhardt podával Slezské komoře přehled knížecích dluhů od r. 1592 do r. 1653, které navrhoval vyrovnat dvěma knížecími domy, o něž měli zájem jezuité k rozšíření školy a svého bytu, dospěl k částce 19 599 tol. 34 gr. 2h. Většina těchto dluhů pocházela z doby vlády Alžběty Lukrecie.⁶⁸ O jejím tolerantním postoji k evangelikům až do konce jejího života nejlépe svědčí skutečnost, že ještě po její smrti většina zámeckých úředníků a zřízců byla nekatolíky a teprve po udání jezuitu v r. 1672 nařídil Slezský vrchní úřad jejich nahrazení katolíky.⁶⁹

O kněžnině ochotě k podpoře evangeliků máme svědectví z doby o rok předcházející její úmrtí. V r. 1652, když se těšínské evangelíci pokusili uhájit pro sebe kostelík sv. Trojice, který si postavili z vlastních prostředků, podnikl knížecí prokurátor Filip Vetter zvaný

*Svatební smlouva
Alžběty Lukrecie,
sbírky Archiwum Państwowe
w Katowicach,
oddział w Cieszynie
Foto Irena Karpińska*

Speth s touto žádostí cestu do Prahy a potom i k saskému kurfiřtovi Janu Jiřímu. Císař však na ni odpověděl 22. listopadu z Prahy, že žádost nemá oporu v mírové smlouvě. Kněžna nerezignovala a v listu z 13. února 1653 vyličila zpustošení země válkou a upozornila na její vylidňování emigrací lidí do Polska. Prosbu podpořil saský kurfiřt a švédská královna jako garanti vestfálského míru. Císař 20. března 1653 stručně odřekl, že dalších práv těšínským evangelíkům nepřizná. Těm proto nezbylo než vyslat k císařskému dvoru, dlícímu tehdy v Řezně, prosebnou deputaci, kterou tvořil zmíněný Speth a městský radní Timotheus Peuner. Tehdy císař již podrážděně odepsal 1. května 1653 na adresu kněžny, že se musí domnívat, že jeho předchozí list jí nebyl doručen, on však zůstává jednou provždy při svém předchozím rozhodnutí. Za těchto okolností kněžna byla nucena vyhlásit 12. května 1653 vyhnání evangelických kazatelů a povolání na jejich místa katolických farářů. Evangeličtí stavové se ještě pokusili dosáhnout odkladu vyhlášky, ale kněžna 19. května 1653 zemřela.⁷⁰

Závěr

Smrt kněžny Alžběty Lukrecie uzavřela na dlouhou dobu v dějinách knížectví epochu protestantské reformace. Neboť přes všechna protireformační opatření, která pod nátlakem byla nucena provádět, protestantismus si za jejího života udržoval své pozice, jak o tom svědčí církevní vizitace z r. 1652. A svědectvím je i vlna násilné rekatolizace, zahájená v r. 1654 náboženskou komisí v čele s fryštátským děkanem Václavem Otykem z Dobřan, která teprve vedla k podstatným změnám v náboženském obrazu knížectví, především ve městech. U kněžny Alžběty Lukrecie sklon k tolerantnímu přístupu v otázkách náboženství pramenil jednak z humánního založení její povahy, jednak z hluboké zakotvenosti v tradici a ve snaze bránit se centralizačním unifikačním tendencím státu, a to nejen na poli církevním. Platilo to také o jejím postoji k jazykovým zvyklostem ve vnitřním styku její kanceláře a ve styku s poddanými urozeného i neurozeného původu. Těšín se tehdy jevil jako české město nejen topografovi Matěji Merianovi, ale řadě dalších cestovatelů a autorů popisů Slezska. Pokračující užívání českého jazyka jako jazyka úředního a kulturního v životě stavovské společnosti i ve školství a na magistrátech obcí ve větší části Horního Slezska bylo pozoruhodným fenoménem právě ve srovnání s ústupem

češtiny z veřejného života v její domovině. Také tato odlišnost vývoje souvisela s odlišným postavením Slezska v rámci habsburského státu.

Kněžna si byla vědoma piastovského původu svého rodu a vůči Polsku a Polákům udržovala přátelské vztahy. Při návratu polského krále Vladislava IV. Vazy z léčebného pobytu v lázních Baden u Vídně 2. listopadu 1638 kněžna pozvala krále, obědvajícího ve Strumeni, na hostinu k sobě na těšínský zámek. Král se ale omluvil s poukazem na zajištěný nocleh ve Pštíně u hr. Promnitz.⁷¹ Na odmítnutí působil asi jeho zhoršující se zdravotní stav a snad také návštěvě těšínské knížecí rezidence nepřikládal větší význam.

Alžběta Lukrecie si byla také vědoma významu a hodnoty svého starobylého knížecího původu. To bylo pole, na kterém zřetelně převyšovala svého manžela, povýšeného do knížecího stavu teprve na počátku 17. století. Cizí jí byla snaha šetřit peníze a rozšiřovat své statky a moc. Její malý smysl pro hospodárnost a její velmožské chování vyplývaly z tradice jejího rodu. I když zanechala značné dluhy, nedalo se to srovnat s rozhazovačností jejích předků. O jejím otci knížeti Adamu Václavovi prozradil Gundakar z Lichtenštejna nejvyššímu hofmistru hraběti Maxmiliánu Trautmannsdorfovi v dopise ze 7. ledna 1638, že např. peníze, které mu těšínská stavová svěřili k zaplacení taxy za potvrzení těšínských zemských privilegií císařem Matyášem, již 3. října 1611 „*utopil v pražské hospodě (...) ze smyslových, nikoli státních důvodů (... per racion di senso non di stato)*“.⁷²

Při rodové hrdosti a projevované úctě k tradicím překvapuje u Alžběty Lukrecie zakolísání při jednání s císařským dvorem o otázce dědičnosti Těšínského knížectví a jeho poslušnosti i v ženské linii. Prameny zde mluví o neblahém vlivu jejích rádců, zastrašených rostoucí mocí dvora a naplněných respektem k agresivitě panovnického absolutismu. V této záležitosti projevil větší rozvážnost její manžel Gundakar z Lichtenštejna, lépe obeznámený s poměry na vídeňském dvoře. Kněžna svého ukvapeného rozhodnutí z 29. prosince 1638 později litovala a snažila se aspoň podporovat syna Ferdinanda Jana v jeho úsilí o získání knížectví. Ten však nakonec také rezignoval, když se mu nedostalo od otce potřebné finanční podpory.

Alžběta Lukrecie dovedla však projevit velkou energii a schopnost rychlého rozhodování, když ji osud postavil před těžké

zkoušky v závěru třicetileté války. Před nepřitelem se včas i se svým dvorem odebrala do bezpečí a udržovala potom rozsáhlé mezinárodní kontakty, sloužící ovšem zájmům habsburské monarchie. Přitom nezapomínala ani na ochranu jižní hranice svého knížectví, od

16. století trvale ohrožované vojenským i populačním tlakem z uherského sousedství.

Mimořádnost její osobnosti je konečně zřejmá i z jejího emancipovaného postavení v manželství, neobvyklého v poměrech první poloviny 17. století.

POZNÁMKY

- 51 U T. Winkelbauera Caspar Petřin v. Strenkowitz, s. 527-528.
- 52 Tamtéž, s. 537.
- 53 Tamtéž, s. 538.
- 54 Bretholz, Berthold: Neue Actenstücke zur Geschichte des Schwedenkrieges in Mähren und Schlesien. Ztschr. des Deutschen Vereines für die Gesch. Mährens u. Schlesiens, 5, Brünn 1901, s. 1-93.
- 55 Biermann, Gottlieb: Geschichte, s. 53.
- 56 Bretholz, Berthold: Neue Actenstücke, s. 29-30; Lubojacki, Josef: Neue Forschungen zur Geschichte der Herzogin Lucretia von Teschen und des Teschner Adels. Ztschr.f.Gesch. u. Kulturgesch. Öst. Schlesiens, 9, 1914, s. 29-32.
- 57 Bretholz, Berthold: Neue Actenstücke, s. 49-57. K dalšímu vývoji sporu o slezsko-uherskou hranici srov. Korbelařová, Irena – Šmerda, Milan – Žáček, Rudolf: Slezská společnost v období pozdního baroka a nástupu osvícenství (na příkladu Těšínska). Opava 2002, s. 70-72.
- 58 Karger, Viktor: Archivalische Beiträge zur Geschichte des Teschner Fürstentums im 30-jährigen Kriege. Ztschr.f.Gesch. u. Kulturgesch. Öst. Schlesiens, 19, 1926/29, s. 73-74; Zitek, Jan: Švédové a císařští v Těšíně v l. 1645 až 1647. VMO, 3, 1895, s. 22-25.
- 59 Kněžna dala Václavu Gottfriedovi v užívání ves Marklovice a zámeckou zahradu v Těšíně, náležel mu tam rovněž dům. Jím a jeho synem Ferdinandem rod těšínských Piastovců vytrval až do počátku 18. století, kdy Ferdinand 3. dubna 1706 bezdětně zemřel na následky epilepsie. Srov. Popiolek, Franciszek: Stosunki, s. 33; Doerr, August von: Die legitimierten Nachkommen der letzten Herzoge von Teschen aus Piastischem Geblüt. Ztschr.f.Gesch.u.Kulturgesch. Öst.Schlesiens, 10, 1915, s. 1-7.
- 60 V době švédské okupace Těšínska následovala kněžna do Polska i těšínská šlechta, která se na schůzi v Białé usnesla vyslat ke švédskému veliteli v Hlubčicích posly, aby mu vyložili zoufalý stav země a nemožnost opatřit požadovanou kontribuci. Městská rada Těšína k nim připojila svoji deputaci. Popiolek, Franciszek: Stosunki, s. 34.
- 61 Tamtéž. Těšin se tehdy henžil vojskem Devaggiho, Rochowa a Strassoldiho. Kněžna proti tomu protestovala v listech ke Slezskému vrchnímu úřadu, datovaných 16. dubna 1647 z Ludwikowic a 28. dubna 1647 z Białé. Ličila v nich bídu země, která způsobila, že poddaní se většinou rozutekli, neboť na venkově není kouska chleba a pro trochu jídla vyhladovělí lidé se dopouštějí i vražd. V podobném duchu byla psána Lamentace panského a rytířského stavu Knížectví těšínského. Viz Bretholz, Berthold: Neue Actenstücke, s. 84-86.
- 62 Winkelbauer, Thomas: Fürst und Fürstendiener, s. 538.
- 63 Tamtéž, s. 536.
- 64 Ferdinand Jan 11. července 1654 odstoupil své nároky na knížectví bratranci Karlu Eusebiovi proti vydání dlužního úpisu na 300 000 zl. Avšak 12. prosince 1655 oba bratřenci od této dohody ustoupili a 20. března 1657 Ferdinand Jan napsal Karlu Eusebiovi z Moravského Krumlova, že se jednou provždy rozhodl těšínských záležitostí střeptat (des Teschnischen wegens uns zu entschütten). Tamtéž, s. 539-540.
- 65 Geschichte Schlesiens, sv. 2., s. 67.
- 66 Jungnitz, Josef: Visitationsberichte der Diözese Breslau, Archidiakonats Oppeln. D.I., Breslau 1904, s. 19-30.
- 67 Fuchs, Gottlieb: Materialien, s. 27.
- 68 ZAO, Král. úř., sig 9/27, sv. I.
- 69 ZAO, Král. úř., sig. 9/27, sv. II, f. 203: Seznam zámeckých úředníků a zřízenců, kteří byli ve službě komorní správy po smrti Alžběty Lukrecie a byli nekatolíky:
Jan Radetzky, ředitel.
Heinrich Sigmund von Wippach, hejtman nad komorními statky
Jan Přibramský, český sekretář
Mates Schwatz, účetní
Jiří Chyleck, purkrabí
Adam Sarkander, rentovní písař
Jan Clemens, berní výběřčí
Jeremias Lizon, nad kořalečnickým šenkem v Těšíně
Purkrabí skočovsko-strumeňský
Rentovní písař skočovsko-strumeňský
Jan Latsch, kořaleční faktor
- 70 Michejda, Karol: Dzieje kościoła ewangelickiego w księstwie Cieszyńskim. Cieszyn 1909, s. 47-53.
- 71 Kaczorowski, Włodzimierz: Górný Śląsk i Morawy na trasie podróży Władysława IV. Wazy do Baden w 1638 roku. Sl. sb., 101, 2003, s. 90.
- 72 Winkelbauer, Thomas: Fürst und Fürstendiener, s. 528, pozn. 126.

Kurucký vpád na hukvaldské panství roku 1680

Jan Al Saheb

Vestfálský mír, uzavřený 24. října 1648 v Münsteru a Osnabrücku, přinesl habsburské monarchii po dlouhých třiceti letech války opět klid zbraní. Přestože znamenal celkové oslabení pozic Habsburků v Evropě, ve vlastní državě jim uvolnil ruce v prosazování centralizačního a rekatolizačního úsilí. Již v průběhu třicetileté války byla jejich snaha korunována úspěchem téměř ve všech zemích monarchie, výjimku tvořily pouze Uhry a Sedmihradsko.

Uhry byly ve 2. polovině 17. století stále z větší části ovládány Turky, v rukou Habsburků se nacházela pouze „Horní země“ (dnešní Slovensko). Uhersko-turecká hranice byla navíc i v době míru vystavena neustálému ohrožení, na denním pořádku byly vpády malých tureckých ozbrojených skupin, plenění vesnic, pobíjení obyvatel a odvlékání křesťanů do tureckého otroctví. Potencionální turecká hrozba znamenala významný politický faktor, kterého využívaly uherské stavy

*Imrich Tököly,
soudobý anonymní mědiryt*

k nátlaku na panovníka při jeho centralistických snahách. Velká část obyvatelstva uherských měst i šlechty byla navíc jiného než katolického vyznání a nesledovala rekatolizační tažení Vídně zrovna s pochopením. To všechno byly okolnosti, hrající v neprospěch habsburské politiky v Uhrách, která tak musela čekat na vhodný okamžik, aby našla záminku k potlačení stavovských i náboženských svobod.

Dne 18. dubna 1663 vyhlásila Osmanská říše, po dlouhých 57 letech relativního míru, císaři Leopoldu I. válku. Turecká armáda překročila Dunaj, u Parkánu (Štúrovo) porazila narychlo sebranou šlechtickou hotovost a po více než měsíčním obléhání dobyla v září 1663 pevnost Nové Zámky.¹ K rozhodujícímu zápasu s Turky došlo na řece Rábu, u městečka Sv. Gotthard (Szentgotthárd) v západních Uhrách, nedaleko od štyrských hranic. Dne 1. srpna 1664 zde byli Turci na hlavu poraženi a museli se stáhnout.² Válka s Turky sice skončila vítězstvím Habsburků, ale císař Leopold I., vzhledem ke svým západoevropským zájmům, ale i díky finanční

neschopnosti dále udržovat velké vojsko, uzavřel dne 10. srpna 1664 ve Vašváru velmi nevýhodné příměří. Na jeho základě byly Turkům ponechány některé významné pevnosti, mimo jiné také Velký Varadín a Nové Zámky.

Málo rozhodný postup císaře proti Turkům se setkal v Uhrách s velkým odporem a nesouhlas s ním vyjadřovali dokonce i katoličtí magnáti v čele s palatinem Františkem Wesselénym. Pod jeho vedením začala část šlechty připravovat protihabsburské spiknutí. To však bylo odhaleno a jeho hlavní představitelé roku 1671 popraveni, dalším více než třem stům šlechticů byl konfiskován majetek. Absolutistickým snahám vídeňského dvora nyní nestálo již nic v cestě, aby byla zrušena uherská ústava i úřad palatina a nahrazeny guberniem v čele s císařským správcem. Pod záminkou, že se spiknutí zúčastnilo i několik příslušníků protestantské šlechty, došlo také k rozsáhlému pronásledování nekatolíků.³ Řada přívrženců Wesselényho spiknutí prchla do Sedmihradska, kde vládl jako vazal Osmanů kníže Michal Apafi. S jeho podporou a pod záštitou Turků vedli vzbouřenci drobnou kořistnou válku a císařská část Uher se tak ocitla ve stavu permanentního neklidu. Díky přísné berní a náboženské politice ze strany Habsburků si navíc hnutí záhy získalo také širokou podporu poddaného obyvatelstva. Chybný krok učinil císař Leopold I. také svým rozhodnutím nahradit v pohraničních pevnostech uherské posádky cizími a domácí oddíly rozpustit. Propuštění vojáci záhy vytvořili páteř oddílů vzbouřenců, kteří se sami nazývali „kuruci“, naopak Vídeň je eufemisticky nazývala „malkontenty“ (nespokojenci).⁴

V roce 1672 počáteční hrstka bojovníků vzrostla na 15 - 20 tisíc mužů, kteří 14. září téhož roku dosáhli prvního vítězství nad císařským vojskem u Košic. Odboj kuruců propukl v roce 1678 v otevřené povstání proti císařskému dvoru, když se do jeho čela postavil mladý, teprve dvaadvacetiletý uherský velmož Imrich Tököly, hrabě kežmarský, jemuž Habsburkové za účast jeho otce ve Wesselényho spiknutí zkonfiskovali na Slovensku rozsáhlý majetek. Tököly zreorganizoval důkladně svá vojska. Pod jeho prapory táhli četní uherští šlechtici, příslušníci protestantských obcí, či již zmínění vojáci, propuštění jako nespolehliví z posádek císařských pevností na Váhu a Dunaji. Vedle nich zde byli také zběhlí poddaní, násilně zverbovaní rolníci, hajduci a samozřejmě i obyčejní kriminálníci, kteří v „boji za svobodu“ spatřovali

hlavně příležitost k drancování. Nejedno hornouherské město, ale také venkov proto znal kurucké bojovníky převážně jako členy loupeživých a vraždících rot, jejichž počínání se v ničem nelišilo od krutostí císařské soldatesky. Tuto pestrou směsicí ozbrojenců rozdělil Tököly do skupin po 100-300, ale také až po 3 000 mužích. Kuručí bojovníci se vyznačovali zejména rychlostí svých přepadů, uskutečňovaných buď pod rouškou noci, nebo za rozbřesku a častou změnou směru pohybu.

V září 1678 vtrhli kuruci na území Horních Uher a zmocnili se nejen východního Slovenska, ale také horního Pováží a středoslovenských horních měst.⁵ Avšak už v průběhu následujícího měsíce byli poblíž Zvolena poraženi a přinuceni opět horní města opustit. Roku 1680 přešel Imrich Tököly opět do protiútku. Rozhodl se rozdělit své síly do tří větších skupin, z nichž jedna měla vniknout na území Moravy, druhá pod vedením Petröczyho do Slezska a třetí, asi v počtu 9 000 mužů, jimž velel sám Tököly, měla opět napadnout horní města na středním Slovensku. Zatímco Petröczy byl se 20 švadronami husarů odražen v Jablunkovském průsmyku plukovníkem Thimem a přinucen k ústupu, na Moravu vpadlo vojsko pod vedením Balassyho. Jeho vojska vyrabovala na pohraničních panstvích, včetně hukvaldského, mnoho vsí a některá města, nejvíce bylo postiženo panství brumovské. U Hrozenkovského průsmyku však utrpěly hlavní síly Balassyho armády porážku od maršála Ernsta Rüdigeru ze Starhembergu a zbylé oddíly byly donuceny ustoupit zpět do Uher.⁶ Naproti tomu se podařilo třetí skupině kuruckých armád, pod velením samotného Imricha Tökölyho, zmocnit se celého východního (kromě Košic) a středního Slovenska, ke konci roku 1680 držel Tököly již všechny Slovenské pohraniční župy.⁷

Již před vypuknutím Tökölyho povstání v Uhrách, od roku 1677, byly na Moravě a ve Slezsku zahájeny přípravy k obraně zemských hranic. Zejména v průsmycích, kde se dal předpokládat směr útoků uherských vzbouřenců, měly být zřízeny, či opraveny již stojící šance. Tato větší či menší pohraniční opevnění pak měla být „in casum necessitatis“ obsazena zemskou milicí. Ta se sešla v počtu 2 000 pěších i jízdních ještě téhož roku v září.⁸ Olomoučtí biskupové měli na svých statcích právo svolávat zemskou milici nezávisle na rozhodnutí zemských orgánů. K obraně hukvaldského panství bylo proto naverbováno navíc 400 valachů, jejichž velitelem byl Jiří Škoda. Z tohoto počtu mělo povinnost postavit do zbraně na vlastní

Leopold I. císař, český a uherský král. Rytina N. Vischera, F. Bauttace, 2. pol. 17. stol.

náklady každé město a ves na panství určitý počet ozbrojenců. Například město Místek, jak dokládá následující účet, mělo vyzbrojit 20 mužů. „*My purkmister a rada městeč(ka) Místka známo činíme tauto attestati, kde by toho potřeba nastala, kterak majíce od jeho mi(losti) pana hejtmána panství Hochvald, pana Christiána Spruského, že bychom na hory hranice slovenské 20 mužův náležitě zbrojných vypravi(li), poručeno a nařízeno, podle kteréhožto nařízení my poslušně se zachovajíc, níže psané osoby (j)sme vypravili, nad kterýmižto byl vystavený caprál Václav Rolko. Mušketýři: Jan Čverlík, Fridrich Šobišovský, Mika Papež, Jan Řýjač, Jura Šobišovský, Matěj Foglar, Jan Tobola, Tomek Jašnický, Jakub Kožušníkův, Jan Majšterek, Petr Chromý, Ondra Onderkův, Jakub Pavelek, Jan Pavelek, Šimon Eliáš, Václav Staroměstský, Václav Juřina, Václav Koval, Jura Bůžek. Suma 20 osob. I budíce ty osoby dne 8. novembris tohoto 1677 roku na hory vypraveni, autraty vzešlo na ně 24 r(ýnských), 24 kr(ejcarů). Že tomu tak a nejináč jest, v pravdě se nachází, my svrchu psaní purkmistr a rada městeč(ka) Místka pečeti(naši) městsků stvrzujeme. Jež v městečku Místku dne 20. decembra léta Páně 1677.*“⁹

Pod dojmem porážky kuruců poblíž Zvolena však byla opět ke konci roku 1678 zemská milice rozpuštěna, ve zbrani zůstalo po celé moravsko-uherské hranici pouze 173 valachů. V létě 1680 jmenoval v důsledku kurucké ofenzívy v Uhrách císař Leopold I. generálním velitelem obrany moravských hranic polního maršála, člena dvorské válečné rady, hraběte Ernsta Rüdigeru ze

Starhembergu, pozdějšího udatného obránce Vídně při tureckém obležení v roce 1683. Ten se však dostavil na Moravu až v polovině července 1680 a až tehdy vydal rozkaz, aby byly všechny pohraniční šance opět obsazeny zemskou milicí.¹⁰ Kuruci, kteří na moravsko-uherskou a slezsko-uherskou hranici vysílali již od jara 1680 své špióny převlečené obvykle za poustevníky, a byli tedy dobře informováni, že průsmyky nejsou téměř vůbec bráněny, se rozhodli pro rychlý výpad.

Zaměříme nyní svou pozornost již k události, která je ústředním tématem tohoto příspěvku, tedy k vpádu povstalců na hukvaldské panství. Účastnila se ho několikasetčlenná skupina kuruců pod vedením Jana Šuhajdy. Dodnes není zcela zřejmé, zda šlo o oddíl armády Petröczyho nebo Balassyho. Průvodcem znalým zdejší terén jim byl jistý Šimon Repus, jeden z prvních osedlých nově založené vsi Karlovic.¹¹ Ten někdy mezi lety 1679 až 80 zběhl do Uher a přidal se ke kurucům. V neděli dne 6. června 1680, na den sv. Trojice, přepadlo časně rána asi 300 mužů frýdeckou stráž na hoře Súlov (Bílý Kříž), a táhlo na Frýdlant, kde vyrabovali hamry, kostel a papírnu. Poté vpadli přes Kunčice do Frenštátu, který vypálili.¹² Nechme nyní vyprávět očitého svědka, pisatele frenštátské kostelní knihy,¹³ který zaznamenal tuto nešťastnou událost následovně: „*Memoria: Léta Páně 1680, dne 16. junii (jedná se o chybnou dataci), jenž byl deň slavné nerozdílné Trojice Svaté, právě na úsvitě přepravší se uherští rebelanti a zběř slovenská v počtu okolo třech set přes hory,*

skrz Novů Dědinu a potom Ostravicu, jichžto vůdce byl Jan Šuhajda, ponejprv do hamrův knížecích a papírně při Frýdlantu vpadli a tudy písáře, ten čas Matyáše Jelínka, pobravše předně jeho věci a písarčíka jeho zabili, s některými hamerníky a papírníkem zajali.

Potom skrz Čeladnú do Velkých Kunčic táhli a tam vpadnú z horního konce, až po kostel založený s(va)té Maří Magdalény pořád rabovali, Michala Michnu, huťáře, zabili. V tomž kostele dva kalichy stříbrné pozlacené, jeden stříbrný kříž i některé jinší apparamenta kostelní pobrali a odsud o tej hodině šesté do městečka Frankštátu nena-
dálý vpád učinili. Ranču žádali, a poněvadž lidé tím nepředpověděným vpádem přestrašeni jsauce, téměř všichni z městečka utíkali, tu potomně ti bezbožní lidé měst(ečko) všechno vyplundrovali, co lepšího, tak jak mnoho zabrali mohli s sebou odnesli. V kostelu s(vatého) Jana ciborium, velebnau svátost na zemi rozsypavše, vzali, portatile neb káměň na kterým se mše svaté slauží potřískali, do sakristie dveří vyrazili a tam některé věci od stříbra, ornátův a jiných apparamentův nemálo pobrali. Potomně, když již za měs-
tečko vytáhli, Šuhajda městečko zapáliti dal, kdežto všechny vůkol rynku domy i některé chalupy v sumě všech 64 v prach a popel obrácené jsau. Tu také kostel sv(atého) Mar-
tina, vnově z kamení vystavený i s věží, která právě ten den aneb sobotu před tím dostavena a pěkně zbarvena byla, k tomu fara, škola, rathůs, pivovar, všecko skrz ten oheň zrujníro-
váno jest a na zkázu přišlo.

Mezi tím také Jiřík Michna, měšťtínín a ten čas třicátíní a radní pán od nich zajat, svázán a skrz vrch Radhošť, kdež oni maštrovali, skrz Slováky k Žilině a až do Rajca s jinými nahoře poznamenanými veden jest a když do něho 1000 zl(atých) ranču žádáno bylo, za které on býti nemohl a se uvoliti nechtěl, tož potom na 300 zl(atých) stanulo pro kterýžto ranč budauc on do domu propuštěn. Mezi tím se přihodilo, že právě dvě neděle od toho nešťastného vpádu vojsko císařské s Charváty zase nenadále na ty nevážné lidi udeřili, je zabili, že málokterý z nich ušel a tak Jiřík Michna doma zůstal a písar hamerský s jinými po tej porážce také odvezeni do domův se navrátili.

*To se stalo za dvojctihodného a vysoce
učeného kněze Ignátiho Itali, ten čas faráře
frankštátského. Za purkmistra Jiřího Sasína,
starších Pavla Vejsa, Jiříka Michny, Václava
Močka a Fabiána Šustaly, za rychtáře Tomáše
Dreplera a Tomáše Bartoše ml(adšího), za*

rektora a písaře radního Jana Františka Palhona. *Léta a dne ut supra.*”

Nahlédneme-li do dosavadní literatury, až na výjimky se setkáme s dosti drastickým vyličením této události a jejích důsledků. Například Jiří Felix se zmiňuje, že „...Frenštát byl pohuben, hutě frýdlantské zničeny, mnoho lidu bylo pobito a do zajetí odvečeno ...“¹⁴ Při podrobnějším studiu dochovaného archivního materiálu však dojdeme k poněkud odlišnému závěru. S Felixovým tvrzením koresponduje pouze to, že největší škody utrpělo vypálené město Frenštát. Na základě nejnovějších poznatků však nelze souhlasit s tezí o zničení frýdlantských hamrů. Škody způsobené na hamerním zařízení nebyly nijak značné, vysoká pec v Čeladné pracovala již 25. června a ve Frýdlantě samotném bylo zapotřebí jen drobnějších oprav.¹⁵ Vysoká pec v Čeladné byla sice někdy po roce 1680 zrušena, avšak nikoliv v důsledku jejího zničení kuruckým vpádem. Důvodem bylo nařízení císaře Leopolda I. omezit odlesňování pohraničních oblastí, které tvořily účinnou, přirozenou a těžko prostupnou ochranu hranice proti stále trvajícimu kuruckému nebezpečí.¹⁶

Kurucký vpád na hukvaldské panství, uskutečněný 6. června 1680, měl dle všeho výhradně kořistnický charakter. Dokládá to také žádost frýdlantských farníků z 9. července téhož roku, v níž prosí olomouckého biskupa, aby daroval zdejšímu kostelu nový mešní kalich. Starý byl totiž společně s kostelními penězi, paténou, všemi ornáty a svatými oleji uloupen kuruci v den sv. Trojice.¹⁷ Nelze tedy souhlasit ani s Felixovým tvrzením, že v důsledku zmíněného vpádu došlo k větším ztrátám na životech. Mimo zabití „písaříka“ a huťáře Michala Michnu, byl kuruci usmrčen pouze jediný osedlý, a to Ondra Romančík z Ostravice.¹⁸ Hmotné škody, vyjma města Frenštátu, také neodpovídají představám o ničivém nájezdu rebelů. V Ostravici padla za oběť „řádění“ kuruců jediná usedlost, ve Frýdlantě byly zpustošeny tři, stejně jako v Pstruží, v Čeladné osm,

pouze v Kunčicích lze považovat dvacet vypálených usedlostí za výrazný zásah do života této vsi.¹⁹

*Jablunkovské šance,
foto: František Balon*

V důsledku kuruckého vpádu došlo na hukvaldském panství někdy ve druhé polovině června 1680 k výstavbě nových šancí, situovaných na soutoku Čeladenky a Ostravice. Ty měly v případě dalšího nebezpečí chránit přístup do Frýdlantu a dále do nitra panství. V souvislosti s tím, že se některé osady staly v době nepokojů a rebelie v Uhrách útočištěm části kuruců, navrhl velitel jablunkovských šanců hrabě Thim, aby byly tyto osady zničeny.²⁰ Tak došlo také k vypálení teprve nedávno založených Karlovic.

Tökölyho povstání bylo definitivně potlačeno až v roce 1688, avšak již zanedlouho, roku 1703 vypuklo v Uhrách nové stavovské povstání Františka Rákocziho II, které znamenalo nové ohrožení moravských příhraničních oblastí.

POZNÁMKY

1 Kopčan, Vojtech - Krajčovičová, Klára: Slovensko v tieni polmesiaca. Bratislava 1983, s. 87-94, Mikulec, Jiří: Leopold I. Život a vláda barokního Habsburka. Praha 1997, s. 75. Odhad počtu mužů turecké armády viz: Rypka, Jan: Čtyři turecké listiny z Dolného Kamence na Slovensku. Prúdy 1927, s. 359, 477.
2 Swieteczky, Bedřich: Kurucké války na Slovensku. Praha 1928, s. 19-21, Dangel, Vojtech: Slovensko vo víre stavovských povstaní. Bratislava 1986, s. 136, Horváth, Pavol: Stavovská povstání na Slovensku a boj lidu proti feudalismu. In: Vojenské dějiny Československa II. Praha 1986, s. 127, Šmerda, Milan: České země, Uhry a Osmané v letech 1618-1671. Časopis Matice moravské 110, 1991, s. 52, Mikulec, Jiří: c.d., s. 78-79, srv. Vlnas, Vít: Princ Evžen Savojský. Život a sláva barokního válečníka. Praha 2001, s. 28.

3 Kadlec, Karel: Dějiny veřejného práva ve střední Evropě. Praha 1923, s. 320-321, podrobněji k Wesselényho spiknutí viz: Swieteczky, Bedřich: c.d., s. 27-28, Šmerda, Milan: České země a uherská stavovská povstání. Slovanský přehled 71, 1985, č. 6, s. 467-470, Dangel, Vojtech: c.d., s. 137 až 140, Horváth, Pavol: c.d., s. 128-130, Kopčan, Vojtech: Turecké nebezpečí na Slovensku. Bratislava 1986, s. 152-154, Válka, Josef: Dějiny Moravy II. Morava reformace, renesance a baroka. Brno 1995, s. 120-121, Mikulec, Jiří: c.d., s. 88-93, Kováč, Dušan: Dějiny Slovenska. Praha 1998, s. 70-71, Vlnas, Vít: c.d., s. 29 a Kontler, László: Dějiny Maďarska. Praha 2001, s. 160-162.

4 Pojem „kuruci“ byl patrně odvozen od „křížáků“ (latinsky crux = kříž), tj. od přívrženců Doszova povstání z roku 1514. Viz: Dangel, Vojtech: c.d., s. 140.

- 5 Dvořák, Rudolf: Dějiny markrabství moravského. Brno 1906, s. 298, Swieteczky, Bedřich: c.d., s. 29-30, Kopčan, Vojtech - Krajčovičová, Klára: c.d., s. 98-99, Šmerda, Milan: České země a uherská stavovská povstání. Slovan-
ský přehled 71, 1985, č. 6, s. 470-471, Dangl, Vojtech: c.d., s. 146 až 149, Kopčan, Vojtech: Turecké nebezpečí a Slovensko. Bratislava 1986, s. 154, Horváth, Pavol: c.d., s. 131, Mikulec, Jiří: c.d., s. 95, Vlnas, Vít: c.d., s. 29-30.
- 6 Přestože hlavní síly Petröczyho armády byly v Jablunkovském průsmyku odrazeny, drobnější vpády pokračovaly i nadále. Například dne 2. srpna 1680 dostal hejtman hukvaldského panství zprávu, že skupina kuruckých jezdců napadla obec Morávku na frýdeckém panství. Viz: Zemský archiv v Opavě (dále jen ZAO), pobočka Olomouc, fond: Arcibiskupství Olomouc (dále jen AO), inv.č. 2273, sign. Temp 144, č.k. 493, fol. 35. D'Elvert, Christian: Die Einfälle der Türken, Tataren und Ungarn in Mähren und Österreichisch-Schlesien von Jahre 1663-1709. Zur Cultur-Geschichte Mährens und Öst. Schlesiens I., Schriften der historisch-statistischen Sektion 15. Brünn 1866, s. 35, Schwoy, Franz Joseph: Topographie von Markgrathum Mähren III. Wien 1794, s. 43, Peřinka, František Václav: Valašsko Klobucký okres, Vlastivěda moravská. Brno 1905, s. 92-93.
- 7 Dvořák, Rudolf: c.d., s. 299, Swieteczky, Bedřich: c.d., s. 30.
- 8 Moravec, Franciscus - Pilař, Adolphus: Moraviae historia politica et ecclesiastica III. Brunae 1787, s. 305-306, D'Elvert, Christian: Die Einfälle der Türken, Tataren und Ungarn in Mähren und Österreichisch-Schlesien von Jahre 1663-1709. Zur Cultur-Geschichte Mährens und Öst. Schlesiens I., Schriften der historisch-statistischen Sektion 15. Brünn 1866, s. 31-33.
- 9 ZAO, pobočka Olomouc, fond: AO, inv.č. 2273, sign. Temp 144, č.k. 493, fol. 20.
- 10 D'Elvert, Christian: Die Kommandirenden Generale in Mähren und Schlesien. Notizen-Blatt der historisch-statistischen Section der kais.königl. Mährisch-Schlesischen Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur und Landeskunde 1872, č. 9, s. 66. Stálá posádka byla pouze na větších opevněních, od roku 1678 byla stálá posádka např. na šancích v Jablunkovském průsmyku. Viz: Gaura, Karel: Jablunkovské šance. Těšín-
sko 1968, č. 1, s. 22. Síly zemské milice však byly roztrženy v důsledku selského povstání v Čechách na dvě skupiny, z nichž jedna byla stažena k hranicím s Čechami. O povstání v Čechách např. viz: Čechura, Jaroslav: Broumovská rebelie. Praha 1997.
- 11 Ves byla založena olomouckým biskupem Karlem z Lichtenštejna někdy mezi lety 1674-75 na hukvaldském panství při cestě vedoucí z Ostravice úbočím Šorštiny na Slovensko, v blízkosti Slovenských hranic a proti řadě pasek na sousedním frýdeckém panství. Příjmení Repus se objevuje již v relaci o obyvatelích této obce z roku 1679. Viz: Macůrek, Josef: Valaši v západních Karpatech v 15.-18. století. Ostrava 1959, s. 266-267.
- 12 Veškerá dosavadní literatura uvádí nesprávně datum vpádu 16. června. Je to dáno zřejmě skutečností, že i v pramenu, pojednávajícím o tomto vpádu, je neděle, den sv. Trojice, uveden nesprávně 16. června, k čemuž mohlo dojít zřejmě omylem pisatele. Viz: Státní okresní archiv (dále jen SOKA) Nový Jičín, fond: Archiv města Frenštátu pod Radhoštěm, inv.č. 326. Tento omyl potvrzuje také Friedrich, Gustav: Rukověť křesťanské chronologie. Praha-Litomyšl 1997, s. 170, neboť v roce 1680 připadl svátek sv. Trojice na neděli 6. června, nikoliv na 16. června. O tomto kuruckém vpádu se zmiňují ze starších autorů např. Moravec, Franciscus - Pilař, Adolphus: c.d., s. 305, Schwoy, Franz Joseph: c.d., s. 43, D'Elvert, Christian: Die Einfälle der Türken, Tataren..., s. 35, Týž: Zur Geschichte des Bergbaues in Mähren und Österr. Schlesien. Zur Cultur-Geschichte Mährens und Öst. Schlesiens I., Schriften der historisch-statistischen Sektion 15. Brünn 1866, s. 230, Brandl, Vincenc: Kniha pro každého Moravana. Brno 1863, s. 326, Plotěný, Vojtěch: Místopisné črty z okolí Frenštátu pod Radhoštěm. ČMM 20, 1896, s. 296, Felix, Jiří: Město Frenštát. Frenštát pod Radhoštěm 1904, s. 52, Týž: Hrad Hukvaldy. Moravská Ostrava 1925, s. 30.
- 13 SOKA Nový Jičín, fond: Archiv města Frenštátu pod Radhoštěm, inv.č. 326, fol. 6. O tomto prameni blíže pojednal: Strnadel, Bohumil: Zápisy v kostelní knize města Frenštátu z let 1580-1790. Naše Valašsko 13, 1950, s. 173 až 176.
- 14 Felix, Jiří: Hrad Hukvaldy. Moravská Ostrava 1925, s. 30.
- 15 Žáček, Rudolf: K počátkům hutní výroby ve Frýdlantě nad Ostravicí v 17. století. In: Práce a studie OVM F-M 5, 1984, s. 8-9.
- 16 Žáček, Rudolf: K historii hutní výroby ve Frýdlantě n.O. a na Čeladné. Po-
beskyd 1980, č. 2, s. 12, Týž: K počátkům železářské výroby na Čeladné. Tě-
šínsko 1980, č. 4, s. 36-37, Týž: K některým problémům vývoje železářství na Ostravsku v 16. a 17. století. Z dějin hutnictví 10, 1981, s. 52.
- 17 ZAO, Olomouc, fond: AO, inv.č. 1236, sign. Ba 172, č.k. 307, fol. 5.
- 18 ZAO, Olomouc, fond: AO, inv.č. 2220, sign. Temp 89, č.k. 482. „...bei re-
bellen Infall ist Andreas Romantschik todt geschlag...“ Větší počet úmrtí v roce 1680 nevykazuje ani úmrtní matrika frýdlantské farnosti, naopak ve zmíněném roce došlo k poklesu úmrtnosti. Viz: ZAO, fond: Sběrka matrik, inv.č. 1685, sign. M VI 3.
- 19 ZAO, Olomouc, fond: AO, inv.č. 2273, sign. Temp 144, č.k. 493, fol. 39.
- 20 Žáček, Rudolf: Stavba šance v poslední čtvrtině 17. století. Těšínsko 1989, č. 3, s. 22, Macůrek, Josef: c.d., s. 267.

Nemanželské děti ve městě Frýdku na prahu moderní společnosti

Radek Lipovski

Ve vývoji každé populace hraje důležitou roli přirozená měna obyvatelstva, tedy gene-
rační výměna vyvolaná sňatečností, porodnos-
tí a úmrtností. Výzkum těchto jevů v éře no-
vověku se opírá z valné většiny o záznamy
církevních matrik, které evidují sice pouze
jednotlivé události, tzn. křty, sňatky a pohřby,
ale sledováním těchto záznamů v dlouhých
časových řadách lze poznat demografický vý-
voj určité populace. V matrikách se však čas-
to objevují i další údaje, např. o věku novo-
manželů, jejich rodinném i sociálním stavu,
věku zemřelých nebo třeba legitimnosti naro-
zených dětí. Právě problematikou nemanžels-
kých dětí a svobodných matek se zabývá ná-

sledující článek, vycházející z rozsáhlejšího
a kompaktnějšího historicko-demografického
roboru populace města Frýdku od poloviny
17. do poloviny 19. století, provedeného
v rámci diplomové práce na katedře historie
Filozofické fakulty Ostravské univerzity.¹

Období 17. – 19. století je charakteris-
ticke celou řadou společenských změn, které
způsobily přechod od tradiční k moderní
společnosti. Velmi zajímavě se tato situace
projevila na nelegitimní porodnosti. Podle
církevní dogmatiky mělo být plození dětí
v tradiční společnosti, ať už městské, nebo
venkovské, výsledkem manželství. Narození
dítěte bylo v tradiční rodině považováno za

Porod, dřevořez

Boží požehnání. V tom smyslu byl nedostatek dětí chápán jako nepřízeň nebes a bezdětní rodiče konali poutě s prosbami k různým světcům. Jestliže však bylo dítě „z pravého lože“ radostí, pak „z nepravého“ vpravdě neštěstím.²

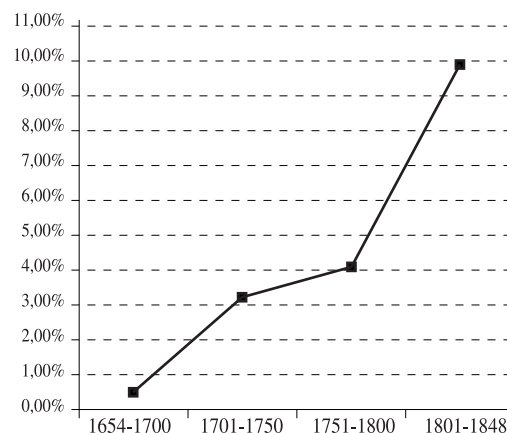
Žena měla vlastně jediný, i když podstatný, společenský význam, a sice jako matka – hospodyně (Hausmutter), a pro toto postavení byl bezpodmínečně nutný element manželství.³ Svobodné matky proto často po otěhotnění své prostředí opouštěly a zřejmě se nejčastěji uchýlovaly do anonymity větších měst, kde mohly také lépe získat práci jako služky nebo nádenice.⁴ Podobnou funkci plnil pravděpodobně také Frýdek. Ačkoliv ve frýdeckých křestních matrikách nebyl většinou zaznamenáván až do josefínských reforem sociální status rodičů, tak ve zvláštních případech si často zapisovatel neodpustil nějakou poznámku v tomto směru, což se týkalo především svobodných matek. Hlavně v 1. polovině 18. st. se ve frýdecké křestní matrice⁵ objevovala pod označením „Parentes“ spojení typu: „*Anna profuga [vyhnankyně] ex Moravia*“, „*Susanna vaga*“ (tulačka), „*Anna Grzodelka advena*“ (přichozí, tulačka), „*Anna ignota*“ (neznámá), nebo často místo původu matky: „*Anna ex Elgotka*“, „*Marina Suškowa ex Kaniowitz*“, „*Dorothea Jablunkovska*“, „*Marina Joannis Stwiertnia filia ex Villa Sucha*“ apod. V 50. letech 18. st.

se vyskytly případy matek i z dosti vzdálených míst, např. „*Anna pravaricatricis ex Polonia*“, nebo „*Marina Krzepelkiana pravaricatricis Opavia advenient*.“ Například v letech 1721-1750 mělo z celkem 79 nemanželských dětí plných 23 u své matky uvedenu podobnou poznámku.

Kromě hanlivého označení „pravaricatricis“ (nevěstka, nevěrnice) se pro svobodnou matku objevovaly výrazy „zovitka“, „přeběhlíca“, „meretricis“ (nevěstka), v jednom případě také „fragilis“ (chabá, nestálá). Pro děti se pak nejčastěji užívalo latinské „spurius/spuria“ (nemanželský/á, podvržený/á), nebo se dopsalo „ex illegitimo toro“ (z nepravého lože), anebo třeba „naturalis filius(a)“, což sice lze překládat jako „manželský syn (dcera)“, nicméně ve frýdeckých matrikách se toto pojmenování vyskytovalo vždy pouze ve spojení s jedním rodičem – matkou. Často byla jediným ukazatelem pohlaví dítěte koncovka latinského slova, např. spuria = dívka, protože jméno nebyvalo do zápisů uváděno. Despekt vůči „panchartům“ býval vyjádřen i směšnými nebo přinejmenším zřídka používanými jmény, jelikož do jejich výběru se mohl vložit kněz při křtu. Ve Frýdku se v březnu 1756 ujal na chvíli matričních zápisů duchovní, který měl evidentně zálibu v takovýchto „šprýmech“. Do konce roku pokřtil jedenáct nemanželských dětí jmény *Onufrius*, *Leonardus*, *Vibaldus* (?),

*Anna, Lazarus, Mechtildis, Rosalia, Joanna, Simphorosa (?), Remigia a Placidus*⁶. Kromě Anny, Rosalie a Joanny všechno zřídka, ne-li vůbec, užívaná jména.

Ve Frýdku se nemanželské děti podílely na celkové porodnosti za celé sledované období 5,77%, ale vývoj nemanželské plodnosti nebyl rovnoměrný, nýbrž neustále stoupající od 2. pol. 17. st. vzrostl z 0,57% až na téměř 10% v 1. pol. 19. st. (viz graf). Po roce 1815 se tento ukazatel pohyboval většinou mírně nad 10%, pouze v l. 1826-1830 klesl pod tuto hodnotu.

Období	Chlapci		Dívky		Úhrn	
1654-1700	8	0,35%	5	0,22%	13	0,57%
1701-1750	42	1,37%	58	1,89%	100	3,26%
1751-1800	112	2,05%	112	2,05%	224	4,10%
1801-1848	356	5,09%	336	4,80%	692	9,89%
1654-1848	518	2,91%	511	2,86%	1029	5,77%

Obrovský nárůst počtu nemanželských dětí od počátku 19. století nebyl ničím výjimečným. V celých českých zemích se jejich podíl od 80. let 18. st. pohyboval kolem 5% a od 20. let 19. st. se dostal nad 10%.⁷ V Domažlicích se až do r. 1759 udržoval pod hranicí 1%, poté se zvýšil na 4% a po r. 1810 překonal pětiprocentní mez,⁸ v Kouřimi činil 4,9% v pol. 18. st. a 7,5% v l. 1826-1849⁹, ale například v Ústí nad Labem dosáhl 10% již na počátku 19. st. a do čtyřicátých let se zdvojnásobil (20,4%)¹⁰. Největší množství

nemanželských dětí zachycovala ovšem města Brno (7,29% již v průběhu 18. st.)¹¹ a Praha (26,2% na počátku 19. st.)¹². Podobně v menších slezských městech se podíl nemanželských porodů pohyboval v 1. pol. 19. st. pod 10%, například ve Strzelcích průměrně 7,6% (ve vesnicích téže farnosti jen 5,6%)¹³, v Toszku 6,5% (na venkově 4,8%)¹⁴, v Tarnowskich Górach necelých 7%¹⁵, zatímco ve Wroclawi nebo polském Elblagu dosáhl nebo i překročil 10%¹⁶.

Množství nelegitimních porodů jednoduše rostlo s velikostí města. Příčinou byla nejen větší anonymita, ale také větší podíl žen ve službě, častý výskyt vojenských posádek nebo menší počet manželství uzavřených pod tlakem těhotenství.¹⁷ Venkovská společnost totiž tolerovala sexuální vztahy po zasnoubení, ale muž v případě ponechání těhotné ženy „na holičkách“ ztrácel svoji čest, což hrálo v tradiční společnosti velkou roli. Rozhodující tedy byl manželský slib a ne církevní udělení svátosti manželství. Městská společnost posuzovala celou záležitost daleko přísněji, což neovlivňovala ani tak církev, jako spíše cechy. K poctivému řemeslníku patřil manželský původ, takže předmanželský styk mohl být potrestán i vyloučením z cechu.¹⁸ Přesto se patrně menší města a hlavně poddanská městečka blížila venkovským poměrům. Například v královském městě Domažlicích bylo zaznamenáno v průběhu 18. st. téměř 13% dětí, které se narodily méně než 9 měsíců po svatbě. Stejná hodnota byla zjištěna také v moravské vesnici Komín, ale zatímco v Domažlicích se podíl skutečně nemanželských

Josef Mánes:
Slezská žena kojící dítě.
Ilustrace z knihy *Těšínsko*,
2. díl, r. 2000

dětí pohyboval pod 1%, pak v Komíně činil 6,5%. V Budyni nad Ohří, centru zemědělské oblasti, se ve stejné době podíl dětí narozených do osmi měsíců po sňatku vyhoupl na 17,5% (6,5% nelegitimních) a v Jablonci nad Nisou, jenž byl povýšen na město až na poč. 19. st., dosáhl dokonce 22% při 1,5% úrovni nelegitimních porodů.¹⁹ Nejnižší počet předmanželských počtů se tedy vyskytoval v královském městě Domažlicích.

Od 16. do 18. století proběhly ve vztahu společnosti k sexualitě zásadní změny, které byly výsledkem morální politiky raně moderního státu a církve. Zatímco v 16. st. byla ještě vedena celkem svobodná diskuze o sexuálních tématech, pak v 18. st. již byla tabu a předmanželská sexualita, která byla hlavně na venkově považována za normální, byla potlačována. Výsledkem byl rapidní nárůst počtu nelegitimních dětí v 2. pol. 18. st.²⁰ V českých zemích ovlivnily tuto situaci ještě josefínské reformy a následné odpírání tzv. konsensu k manželství vrchností a později státními úřady, a také odkládání sňatků od dvacátých let 19. st. Krátce po uzavření sňatku však docházelo často i k hromadné adopci dětí manželem.²¹

Ve Frýdku se podobná situace projevila hlavně ve 30. letech 19. století, kdy bylo legitimováno 19 dětí, přičemž v l. 1801-1810 jich bylo jen osm, v l. 1811-1820 sedm a ve dvacátých letech devět. V dubnu r. 1802 bylo pokřtěno děvče, u kterého bylo dopsáno: „Níže podepsaný potvrzuje tímto, že se k tomuto dítěti přihlásil jako otec Josef Ulrich. Frýdek, 17. října 1829.“²² Z tohoto zápisu nelze přesně určit, kdy se Josef Ulrich ke své dceři přiznal, ale pokud se tak stalo až po 27 letech, pak se jedná o skutečně extrémní případ. Nebyl však úplně ojedinělý. 1. srpna 1841 se ke dvěma dětem přihlásil Fabián Tesařík, přičemž staršímu synovi bylo již 17 let: „K dnešnímu dni se objevil Fabián Tesařík, kontrolor v cukrovaru v Suché, přihlásivše se jako otec k 2 dětem Florentiny, neprovdané dcery Floriána Měrky, které se nacházejí zapsány v této matrice pod stránkou 109 a 213, jmenovitě Josef Antonín a Marianna Rosa, s prosbou, aby byl jako takový zapsán, zvláště když s tímž (mužem) byla (Florentina) 25. ledna 1831 provdána, jak dosvědčuje zdejší sňateční matrika z roku 1817 na straně 55. Na základě toho se jako takový vlastnoručně níže podepisuje a jeho podpis potvrzují dva spolupodepsaní svědci.“²³

Nelehký úděl často vyvolal u svobodných matek snahu zbavit se svého „outěžku“. Řešením byl buď potrat, nebo pohození narozeného

dítěte. Druhý případ býval zaznamenán také v matrikách, protože nalezené dítě muselo být pokřtěno pro případ, že tak předtím nebylo učiněno. Počet nalezenců se pochopitelně zvyšoval s rostoucím počtem nelegitimních porodů. Před rokem 1800 byla zapsána do frýdeckých křestních matrik pouze jedna dívka „in ageo inventa“ (nalezena na poli) v únoru (!) 1715. V první polovině 19. st. se pak objevily další čtyři případy, 3 kluci a 1 holčička, přičemž dívka byla zřejmě nalezena pravá matka, protože k jejímu záznamu bylo do rubriky Mutter připsáno: „Foreyta Marianna aus Mistek“. První z chlapců byl zapsán jako „Antonius Valentinus gefundenes Kind“ (Antonín Valentin, nalezenec) a mezi jeho rodiče figuroval již adoptivní otec: „Valentin Bibel Nährvatter angenommen als eigenes“ (Valentin Bibel, „živitel“, přijato za své). Druhý chlapec dostal příjmení patrně podle místa svého nalezení: „... toto bezmála pětileté dítě mužského pohlaví bylo nalezeno odložené a pod podmínkou, že se tomu tak ještě nestalo, bylo pokřtěno, přičemž mu bylo také uloženo se souhlasem Slavného Magistrátu příjmení Neuhofer

*Baby jdou od křtu.
Osmdesátá léta 19. století.
Ilustrace z knihy Těšínsko,
2. díl, r. 2000*

(Novodvorský).⁴²⁴ Podobně byl zaznamenán také poslední kluk, pouze s tím rozdílem, že jeho věk byl odhadován na všehovšudy jeden den.

Analýza míry nemanželských porodů naráží sice na komplikace v podobě možné ne-

přesné evidence, ale vzhledem k podobným výsledkům z řady již prozkoumaných sond, lze frýdecké záznamy označit v tomto směru v zásadě za kvalitní, takže i tato studie snad přinesla určité poznatky ke každodennímu životu obyvatel v novověku.

POZNÁMKY

- 1 Lipovský, R.: Obyvatelstvo města Frýdku od konce 17. století do poloviny 19. století. Diplomová práce na katedře historie Filozofické fakulty Ostravské univerzity, 2004. Rád bych tímto poděkoval za cenné rady, připomínky a starostlivé vedení při koncipování mé diplomové práce prof. PhDr. Lumíru Dokoupilovi, CSc.
- 2 Baranowski, B.: Życie codzienne małego miasteczka w XVII i XVIII wieku. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1975, s. 165.
- 3 Bogucka, M.: Białogłowa w dawnej Polsce: kobieta w społeczeństwie polskim XVI-XVIII wieku na tle porównawczym Warszawa: Wydawnictwo Trio, 1998, s. 91.
- 4 Dokoupil, L., Fialová, L., Maur, E., Nesládková, L.: Přirozená měna obyvatelstva českých zemí v 17. a 18. století. Praha: Sociologický ústav AV ČR v Praze, 1999, s. 47-48.
- 5 Zemský archiv v Opavě, Sbirka matrik Severomoravského kraje, Římskokatolická fara Frýdek (dále jen ZAO, SMSK, ŘKFF), inv. č. 2859, sign. Fr-VII-2.
- 6 Tamtéž.
- 7 Kárníková, L.: Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754-1914. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1965, s. 69; Fialová, L.: Změny ve vývoji plodnosti v českých zemích za demografické revoluce. In: Historická demografie (dále jen HD), č. 15, Praha: Historický ústav ČSAV, 1991, s. 145.
- 8 Mužík, P.: Obyvatelstvo města Domažlic v letech 1631-1830. Sborník archivních prací, r. 36, 1/1986, s. 147.
- 9 Beránková, J.: Demografický vývoj města Kouřimi v letech 1650-1850. In: HD, č. 18, Praha: Sociologický ústav AV ČR, 1994, s. 84.
- 10 Dušková, S.: Demografický vývoj v Ústí nad Labem v 19. století. In: HD, č. 24, Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2000, s. 133.
- 11 Brabcová, P.: Vícečetné porodů a legitimita narozených ve farnosti sv. Petra a Pavla v Brně během 18. století. Vlastivědný věstník moravský, r. 50, 3/1998, s. 312.
- 12 Šubrtová, A.: Kojenecká úmrtnost v Praze v letech 1785-1815. In: HD, č. 2, Praha: Historický ústav ČSAV, 1968, s. 50.
- 13 Spychała, J.: Urodzenia w parafii Strzelce Opolskie w latach 1766-1870. In: Śląskie studia demograficzne. Tom 2. Urodzenia. (Prace Historyczne, 14), Wrocław: Instytut Historyczny Uniwersytetu Wrocławskiego, 1995, s. 20.
- 14 Daszkiewicz-Ordylowska, D.: Urodzenia w parafii toszeckiej w latach 1789-1877. In: Śląskie studia demograficzne. Tom 2. Urodzenia..., s. 30.
- 15 Górna, M.: Ruch nabaraly ludności Tarnowskich, Gór w latach 1801-1870. In: Studia i materiały z dziejów Śląska, č. 13, Katowice: Śląski Instytut Naukowy, 1983, s. 46.
- 16 Baszanowski, J.: Przemiany demograficzne w Gdańsku w latach 1601 až 1846. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 1995, s. 236.
- 17 Górna, K.: Narodziny, śluby i zgony na Górnym Śląsku u XVIII wieku. In: Wesela, chrzciny i pogrzeby u XVI - XVIII wieku. Kultura życia i śmierci. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Lempert, 2001, s. 36.
- 18 Van Dülmen, R.: Kultura a každodenní život v raném novověku (16.-18. století). 1. díl. Dům a jeho lidé. Praha: Argo, 1999, s. 193-195.
- 19 Dokoupil, L., Fialová, L., Maur, E., Nesládková, L.: Přirozená měna obyvatelstva českých zemí... s. 49.
- 20 Van Dülmen, R.: Kultura a každodenní život v raném novověku... s. 191 až 192.
- 21 Lenderová, M.: „... a Bůh nás obdařil malou Pepičkou.“ Několik poznámek o mateřství v Čechách 18.-19. století. Historický obzor, r. 8, 11 až 12/1997, s. 266-267; Dějiny obyvatelstva českých zemí... s. 174.
- 22 ZAO, SMSK, ŘKFF, inv. č. 2861, sign. Fr-VII-4. „Unterfertiger bestätigt anmit, daß sich Joseph Ulrich zu diesem Kinde als Vater erklärt hat. Friedek den 17. Oktob[er] 1829.“
- 23 ZAO, SMSK, ŘKFF, inv. č. 2862, sign. Fr-VII-5. „Am heutigem erscheint Fabian Tehsarzik, Aufseher bei der Zuckerfabrik in Suchau, und erklärt sich zu 2 von der Florentina, ledigen Tochter des Florian Mierka geborenen, in dieser Matrik sub fol.[io] 109 unter dem Namen Josephus Antonius, und fol.[io] 213 unter dem Namen Marianna Rosa vorkommenden Kindern als Vater, mit der Bitte als solcher eingetragen zu werden, zumal anmit (?) demselben am 25. Jänner 1831, wie es die hiesige Matr.[ica] Cop.[ulationis] fol.[io] 55 de anno 1817 ausweist, kopuliert ist. Diesem gemäß schreibt er sich als solcher eigenhändig unter, und die Unterschrift dessen bestätigt auf 2 mitunterschiedene Zeugen.“
- 24 Tamtéž. „... dieses ungefähr 5 Woche alte Kind des männlichen Geschlechtes ist ausgesetzt gefunden und sub conditione, wenn es nicht getauft wäre, getauft worden, wo ihm auch zugleich mit Einvernehmen des Löb.[lichen] Magistrats der Zunahme Neuheifer beigelegt wurde.“

Pramen k počátkům mariánského poutního místa ve Frýdku

David Pindur

Frýdecký barokní poutní chrám Navštívení Panny Marie (od 23. října 1999 basilika minor) se stal vedle četných uměleckých děl nejruznější kvality také námětem pro mnohá historická pojednání, která se dochovala ať již v rukopisech¹ anebo vyšla tiskem². Úskalí těchto prací spočívá ve tom, že většina autorů čerpala z pramenů frýdecké fary, které jsou dnes deponovány ve Státním okresním archivu ve Frýdku – Místku jako součást fondu Farní

úřad Frýdek. Novější práce jsou, až na malé výjimky³, jen kompilacemi starších děl. Tato situace zapříčiňuje stav, kdy řada momentů z dějin frýdeckého poutního místa zůstává dodnes neobjasněna či zjednodušována. Je tedy třeba sáhnout po českými badateli dosud nepřilíživě využitých materiálech diecézní proveniencí, které jsou uloženy ve vřatislavském Archiwum Archidiecezjalnem a které mohou vrhnout na celou problematiku nové světlo.

*Poutní chrám Navštívení
P. Marie ve Frýdku,
litografie před r. 1848*

Z dosavadních známých pramenů i literatury víme, že na návrší zvaném Vápenky za branami tehdejšího města Frýdku byla u cesty do Lískovce okolo roku 1665 nákladem majitele frýdeckého panství, hraběte Františka Eusebia z Oppersdorfu na pískovcovém sloupu vztyčena socha P. Marie s Ježíškem v náručí stojící na půlměsíci a hlavě hada, symbolizujícího ďábla. Vzrůstající počet pověstí o zázracích, které se staly na tomto místě, lákaly do Frýdku hojně zástupy procesí z blízkého okolí i větších vzdáleností. Poutníků každoročně přibývalo, a proto byla roku 1706 na Vápenkách vybudována prostorná dřevěná kaple, na jejíž hlavní oltář byla zázračná mariánská socha umístěna. Ona dřevěná kaple, předchůdkyně dnešního chrámu, se stala v letech 1711 až 1712 dějištěm známého a smutného sporu

o sochu i patronátní právo nad kaplí mezi frýdeckým arciknězem a farářem P. Václavem Tadeášem Faldinou a majitelem panství, hrabětem Františkem Pražmou.⁴ O vzhledu této kaple nebylo dosud nic konkrétního známo, pouze P. František Hawlas ve své práci na podkladě dnes již nezvěstných pramenů uvádí, že: „...zřízena byla dřevěná kaplička, uvnitř však nad sochou železný oblouk dvěma sloupy nesený. Stalo se pak, že kaplička tato zuřícím vichorem úplně povalena byla. Socha rovněž stržena (až na pravou ruku), bez úrazu zůstala. Mnozí této chvíle v kapličce na modlitbách trvající bez úrazu vyvázli ...“⁵.

Ve dnech 4. – 6. srpna roku 1719 navštívil Frýdek opolský arcijáhen, aby jménem vratislavského biskupa visitoval nejen frýdecké arcikněžství⁶ ale i samotnou frýdeckou farnost. V dochovaných visitačních aktech⁷

Socha P. Marie Frýdecké
na hlavním oltáři poutního
chrámu

popsal velmi podrobně městský farní kostel sv. Jana Křtitele, filiální kostel sv. Jošta, mariánskou kapli bratrstva Sv. Růžence na náměstí, zámeckou kapli sv. Barbory, filiální kostel sv. Šimona a Judy v Lískovci, frýdecký špitál, hřbitov, faru, školu, podal hlášení o faráři Faldinovi, kaplanech, rektorovi školy, příjmech fary i školy atd. Visitátor nám zanechal i relativně obsáhlý zápis z návštěvy dřevěné kaple na Vápenkách. V jeho zprávě o kapli lze vyzorovat také stopy po dosud neutichlém konfliktu o patronátní právo mezi církevní a světskou vrchností.⁸ Dochovaná akta z předchozí generální visitace frýdecké farnosti, kterou v roce 1697 provedl opolský arcijáhen Martin Teofil Stephetius⁹, neobsahují o zázračné mariánské soše na Vápenkách (kaple tehdy ještě nestála) jedinou zmínku. Stejně vyhlíží o dvacet let mladší visitační

zápis těšínského komisaře a děkana Havla Jana Tvarůžka z roku 1717.¹⁰ Jeví se jako velmi reálné, že Tvarůžek existenci kaple zamlčel úmyslně, protože čekal na stanovisko vratislavského biskupa. V případě visitačních akt z roku 1719 se tak jedná pravděpodobně o nejstarší známý popis objektu, který předcházela stavbě dnešního monumentálního chrámu realizované v letech 1740 – 1759.

Archiwum Archidiecezjalne we Wrocławiu, fond Administracja diecezji, sign. II. b. 157, pag. 271 – 272 („Visitatio parochiarum Commisariatus Teschinensis“)

Český překlad:

„Má další, poměrně velkou a z dřevěných desek vystavěnou, neposvěcenou kapli nacházející se mimo město na místě zvaném lidově Vápenky. Má čtyři oltáře.

Hlavní oltář je postaven ke cti Blahoslavené Panny Marie, na něm je kamenná socha Blahoslavené P. Marie, mnohými zázraky opředená, také mnohými mšemi a modlitbami obdařená, avšak již méně milodary, v prosebných dnech od Jeho jasnosti nejhlavnějšího rozhodnutí a osvědčení v tomto od milostivého pana hraběte Pražmy vydaného nejjasnějším biskupem.

První boční oltář je postaven ke cti sv. Jana Nepomuckého, má portatile, plachty a další nezbytné věci. Druhý oltář je postaven ke cti sv. Josefa bez portatile a dalších nezbytných věcí. Třetí oltář je postaven ke cti svaté rodiny bez portatile, je opatřen třemi plachtami a dalšími nezbytnostmi.

Nejsvětější svátost oltářní se přechovává v dřevěném svatostánku ve stříbrném ciboriu. Kaple má malou kazatelnu. Kůr je vybaven varhanami. (Kaple) má také kapitál a co se týče drahocenností a stříbra pod následujícím nejjasnějším rozhodnutím bude oznámen počet. Také peníze jsou sbírány dvěma světskými osobami, frýdeckými měšťany, Michaelem Retterem a Jiřím Posmykem, a vybrané peníze jsou ukládány v zámku, v kterém jsou také hlídány bez vědomí faráře.

Dřevěná sakristie je rovněž vybavena paramenty a je v ní umístěna pokladna, o níž farář nic neví, neboť je výše zmiňovanými světskými měšťany velmi chráněna. Také jsou tamtéž kalichy, paramenta všechny barevné a v Těšíně jsou hlídány dva kalichy částečně náležející k tomuto kostelu. Vpravdě farář pro mnohé svaté přijímání ve farním kostele opatruje ciborium, nádobu stříbrnou a celou pozlacenou.¹¹“

- 1 Mezi nejstarší dochované rukopisy k dějinám frýdeckých kostelů můžeme jmenovat na prvním místě „Liber Ecclesiae Fridencensis“ z roku 1826, jejímž autorem byl těšínský generální vikář, frýdecký arcikněz a farář P. Josef Karel Schipp (Šíp). Viz Státní okresní archiv ve Frýdku – Místku, fond Farní úřad Frýdek, inv. č. 64. V rukopise zůstala také rozsáhlá básnicko – historická práce Emanuela Rottka věnovaná frýdeckému chrámu Navštívení P. Marie a tradici poutí. Rottek, Emanuel: Frýdecká epopej. Mariánský odpust. Frýdek – Místek 1957 – 1963.
- 2 Uvést úplný výčet literatury k dějinám frýdeckého poutního chrámu, které dnes existuje již značné množství, není záměrem tohoto příspěvku, proto jsou zde zmíněny jen nejvýznamnější práce v chronologickém sledu: Kohut, František: Stoletá Památka Kostela Panny Marie ve Frýdku. Olomouc 1852; Findinský, Karel: Dějepis farního kostela u sv. Jana Křtitele ve Frýdku. Těšín 1876 (také v německé verzi); Eichler, Karel: Poutní místa a milostivé obrazy na Moravě a v rak. Slezsku I/ II. Brno 1888; Hawlas, František: Panna Maria Frýdecká. Místek 1918; Kalus, Karel: Frýdek – město pěti kostelů. In: 60 let Frýdecké spojitelnosti. Příbor 1929, s. 62 – 76; Bukovan, Josef: Frýdek – poutní místo. In: Sborník výstavy Bezručova kraje ve Frýdku. Frýdek 1935, s. 49 – 54; Voloch, Alexander: Poutní chrám P. Marie ve Frýdku. Frýdek 1938; Benatzky, Jindřich: Stavitel poutního chrámu ve Frýdku. Těšínsko, 1966, č. 3, s. 16 – 17; Žáček, Rudolf: K historii pověsti o zázračné Panně Marii Frýdecké. Těšínsko, 1993, č. 2, s. 18 – 19; Indra, Bohumír: Stavba barokního poutního kostela P. Marie ve Frýdku a jeho architekt. Časopis Slezského zemského muzea – B 42, 1993, s. 44 – 58; Novák, Karel: Poutní chrám P. Marie ve Frýdku. Praha 1994; Odehnal, František: Poutní místa Moravy a Slezska. Praha 1995 aj.
- 3 Např. Indra, B.: c. d.; Žáček, R.: c. d.
- 4 Nejpodrobněji viz Hawlas, F.: c. d., s. 23 – 25; Indra, B.: c. d., s. 46 – 47; Weltzel, Augustin: Geschichte des edlen, freiherrlichen und gräflichen Geschlechts von Praschma. Ratibor 1883, s. 115.
- 5 Hawlas, F.: c. d., s. 21.
- 6 Arcikněžství (archipresbyterát, arcipresbyteriát) znamenalo ve vřatislavské diecézi totéž co v olomoucké děkanství. Do roku 1759 tvořily obvod frýdeckého arcikněžství tyto farnosti: Bludovice (dnes Havířov – Bludovice), Bruzovice, Dobrá, Domaslavice, Frýdek, Hnojník (farnost byla spravována excurrando z Domaslavic), Polská Ostrava (dnes Slezská Ostrava), Šenov, Vratimov (farnost byla spravována excurrando z Polské Ostravy). Viz Archiwum Archidiecezjalne we Wrocławiu (dále jen AAW), fond Administracja diecezji (dále jen AD), sign. II. b. 108; sign. II. b. 148, fol. 79 – 99 atd.
- 7 AAW, fond AD, sign. II. b. 157.
- 8 Tamtéž, pag. 271 – 272.
- 9 AAW, fond AD, sign. II. b. 148, fol. 79 – 84.
- 10 Panic, Idzi (ed.): Sprawozdania wizytacyjne biskupstwa wrocławskiego (dále jen AAW), fond Administracja diecezji (dále jen AD), sign. II. b. 108; sign. II. b. 148, fol. 79 – 99 atd. (farnost byla spravována excurrando z 2, 199
- 11 „Habet et alia Capella extra civitatem Sat ampla vulgo in Wapenka Sita, lignea tabulata, asseribus krata, non consecrata, Altaria habet quatuor. Altare majus in honorem B. M. V. erectum in quo statua B. M. V. lapidea, plurimis gratiis fulget, plurimae autem habentur confusiones ratione offeritorium et votorum, quae defacto in exiguo numero affixa habentur; de super autem in dies Sperantur, a sua Serenitate clementissima resolutio ad declarationem in hoc passu ab Ill(ustrissi)mo Domino Comite Praschma Serenissimo Episcopo exhibitam. Altare minus primum in honorem S. Joannis Nepomuceni erectum, Portatili, tribus mappis et aliis necessariis provisum. Altare Secundum, in honorem S. Josephi erectum, nullo Portatili et aliis necessariis provisum. Altare tertium, in honore Familiae Sacrae erectum, nullo portatili, tribus mappis et aliis necessariis instructum. Sanctissimum asservatur in ligneo tabernaculo et ciborio argenteo. Am-bona habetur exigua, Chorus organo provisus. Quatua autem habeat Capitalia, et quid de argenteo et pretiosis, Subsecuta resolutione Serenissimae rationes docebunt. Pecunia autem colligitur per duos Seculares civis Fridencenses Michaellem Retter et Georgium Posmyk, et collecta pecunia asservatur in arce, sub cujus autem custodia, Parochus ignorat. Sacristia est lignea, quibus autem paramentis et argenteria provisiva Sit Parochus non constat, cum per dictos Saeculares omnia conserventur duo autem habentur calices ibidem et paramenta omnium colorum, et Teschnii asservantur duo calices pariter ad hanc Ecclesiam Spectantes ipse vero Parochus ob copiam communicantium Ciborium amplum argenteum per totum inauratum in Ecclesia Parochiali asservat.“

Uctívání obrazy ze 17. a 18. století ve východní části českého Slezska

Marie Schenková

V druhé polovině 17. století a především na počátku 18. století dochází k výraznému rozvoji poutních míst. Obnovována jsou zapomenutá poutní místa a vznikají nová. Oblíbené milostné sochy a obrazy výrazně ovlivnily barokní ikonografii. S jejich kopiemi se setkáváme v mnoha kostelech, kaplích, ale i v soukromém majetku. Vedle oficiálně uznaných milostných soch a obrazů však byla ještě celá řada obrazů opředěných různými legendami o ochraně a uzdravení, k nimž se prostí lidé uchýlovali se svými starostmi a svůj dík vyjadřovali často také nejrůznějšími dary.

V západní části českého Slezska byl značný počet poutních míst, z nichž nejvýznamnější byl Cvilín, Opava, Zlaté Hory,

Hrabyně, Uhlířský Vrch, Bílá Voda a Riemerberg u Města Albrechtic, kde putovali poutníci z širokého okolí. Byla zde však také řada drobnějších poutních kostelů a kaplí spíše lokálního významu.¹ Vedle toho zde byl také velký počet uctívaných obrazů. Takřka masové úctě se těšil obraz P. Marie Pomocné,² ale ve velké oblibě byla také P. Marie Čenstochovská, Svatotomská a Piekarská. Setkáváme se také s P. Marií Dubskou, Zellskou, Svatokopeckou, Hostýnskou a některými typy římských Madon a kopií Piety z Jívové. Uctíván byl obraz P. Marie v Osoblaze, u opavských minoritů kopie obrazu Madony od vídeňských karmelitánů a v Bruntále u piaristů obraz Kojící Madony z r. 1531, v Třemešné byly zase uctívány

Horní Domaslavice, farní kostel sv. Jakuba Většího, Madona s Ježíškem, druhá polovina 17. století, foto archiv Slezské zemské muzeum

Karviná-Fryštát, farní kostel Povýšení sv. kříže, P. Maria Fryštátská, 1694

ostatky mučedníka z římských katakomb, v Březové obraz sv. Mikuláše a v Branticích obraz sv. Valentina.

Poněkud odlišná byla situace ve východní části českého Slezska. Poutní kostely na Prašivé, Gruni, Borové, Pierścience a Kończycach Małych byly navštěvovány vesměs jen poutníky z blízkého okolí a měly tedy jen místní význam. Jediným významným poutním místem byl kostel Navštívení P. Marie ve Frýdku, kde byla uctívána pís-kovcová socha P. Marie, vyhotovená ratibořským sochařem G. Steinhoferem v r. 1665, pořízená na náklady Františka Eusebia z Oppendorfu. Kopie kamenné milostné sochy P. Marie Frýdecké z 18. i 19. století jsou rozmístěny v okolí Frýdku.³ Motiv P. Marie Frýdecké se však objevuje také na korouhvích, procesních křížcích, devoč-ních grafikách a na širokém sortimentu upo-mínkových předmětů.

Mimo této oficiálně uznávané milostné sošky P. Marie Frýdecké byla v těšínském Slezsku řada uctíváných obrazů. K nejstarším patří obraz P. Marie Starobohumínské, uctívány ve farním kostele Narození P. Marie ve Starém Bohumíně, pocházející z druhé poloviny 17. století.⁴ Postava P. Marie je zachycena ze dvou třetin en face a oděna je do biblického šatu narůžovělé barvy a modrého pláště se zlatým lemem splývajícího z hlavy, již kryje ještě bílá rouška, obestírá svatozář a zdobí kovová korunka. V náručí drží Ježíška v červeném šatě se zlatou korun-kou na hlavě, zvedajícího pravou ruku v žeh-najícím gestu a držícího v levé ruce jablko s křížkem.⁵ K P. Marii přichází anděl, podá-vající jí mísu se symbolickým ovocem (jablka symbolizují budoucí vykoupení dědičného hříchu, hrozny eucharistické víno – krev Kristovu, třešně plod rajskeho stromu, vědění dobrého i zlého). Prostor kolem postav je vyplněn stylizovanými mračny. Obraz byl v r. 1857 přemalován a až do res-taurování v r. 1997 pokryt četnými stříbr-nými devocionáliemi, svědčícími o velké úctě věřících.⁶ Typologicky je malba blízká římskému milostnému obrazu typu Salus Populi Romani z kostela P. Marie Sněžné. Usazení i gesta Ježíška jsou shodná a také charakter oděvu P. Marie je obdobný. Ježíšek však místo knihy drží jablko.

Významné místo mezi uctíványými obrazy na Těšínsku má obraz P. Marie Fryš-tácké z r. 1694.⁷ Dle pověsti vlastnil obraz v r. 1698 kněz Jakob Buczsek, který v témže roce těžce onemocněl, byl v bezvědomí a nemohl komunikovat. Když byl obraz

sundán a u umírajícího podržen, vrátilo se mu vědomí a mohl komunikovat, mohl se vyzpovídat a přijmout svátost. Druhého dne pokojně zemřel. Tato událost byla vyhodnocena jako zázrak a obraz umístěn v kostele a od té doby uctíván a obdarováván. Postava sedící P. Marie, zachycená ze dvou třetin, je oděná do červeného šatu a modrého pláště, hlavu kryje rouška s černými pruhy a kol hlavy věnec hvězd. Na klíně drží spícího Ježíška, jehož hlavička spočívá na levém rameni. Spojení obou postav podtrhuje rouška spadající z Mariiny hlavy na postavku Ježíška. Mariina hlava je ozdobena novodobou korunkou s kameny. Sugestivní kompozice a líbeznost postav navozují idylickou, velmi emotivní atmosféru, která přispěla k oblibě obrazu. Na tento typ italsky orientované malby navazuje F. I. Leicher (1727 Bílovec – 1812 Vídeň) v obraze Madony namalovaném pro filiální kostel sv. Judy Tadeáše a Šimona v Lískovci, který je zrcadlovým přepisem fryštáckého obrazu.⁸ Polopostava P. Marie v růžovém šatě a modrém plášti se něžně sklání ke spícímu děcku spočívajícímu v jejím náruči. Tato lyrická, velmi emotivní malba se svým charakterem a jemnou barevností hlásí zcela k rokoku. Na fryštácký obraz navazuje také benátsky orientovaný obraz Madony ve farním kostele sv. Michaela v Albrechticích u Karviné. Rozložitá postava P. Marie v červeném šatě a modrém plášti se spícím Ježíškem na klíně je situována v popředí krajiny. Sv. Josef v pozadí láskyplně shlíží na tuto cituplnou scénu. Postavy jsou diagonálně řazeny a kompozice je ve srovnání s fryštáckým obrazem méně sevřená. Ježíšek má uvolněně spuštěnou nožku z matčina klína a atmosféra obrazu má zcela charakter intimní rodinné scény.⁹ Dalším obrazem stejného typu je obraz Madony ve farním kostele sv. Petra a Pavla ve Skočově, který byl údajně namalován v Olomouci a kostelu jej věnovali skočovský radní Vavřinec Polivius a knížecí lesník Ondřej Szersnik. P. Maria v jasně červeném šatě a modrém plášti s věncem hvězd kol hlavy, drží v náruči spícího Ježíška. Poloha děcka se spuštěnou nožkou je obdobná jako u albrechtického obrazu. Fyziognomie P. Marie i Ježíška je blízká Handkeho tvorbě, o jehož autorství lze uvažovat. Obraz je poněkud znehodnocen přemalbami při restaurování v r. 1832.

Ze 17. století pochází také obraz P. Marie s Ježíškem uctíváný ve farním kostele sv. Vavřince v Těrlicku.¹¹ Obraz se těšil účtě již

F. I. Leicher, P. Maria s dítětem, kolem r. 1791, Frýdek-Místek, m.č. Lískovec, filiální kostel Šimona a Judy

F. I. Leicher, Svatá rodina, poslední čtvrtina 18. století, Albrechtice, farní kostel sv. Michala

ve starém kostele, o čemž svědčí nástěnná malba v lodi kostela a dochované stříbrné devocionálie. Mírně pootočená polopostava P. Marie ve světle modrém šatě a béžovém plášti s drobným ornamentem drží v pravé ruce lilii, v levé sedícího Ježíška, oděného do béžového šatu, držícího rozevřenou knihu a květ lilie. Obě postavy mají na hlavě kovové korunky s kameny a kovovou svatozář. Kovové jsou rovněž hvězdy na pozadí a lem šatu. Některé detaily jsou provedeny plasticky (lilie, šat, pás květů při okraji). Složité technologické postupy bude možno zhodnotit po restaurátorském průzkumu. Malba odpovídá typem oblíbeným variantám římských milostných obrazů, přičemž nejbližší má k typu *Salus Populi Romani*. Tento typ milostného obrazu uctíváného v římském kostele P. Marie Sněžné je uctíván v řadě kostelů těšínského Slezska. Velké úctě se těší obraz tohoto typu ve farním kostele sv. Maří Magdalény v Těšíně, setkáváme se s ním na bočním oltáři jezuitského kostela sv. Kříže tamtéž, ve farním kostele v Pogwizdowie i ve farním kostele sv. Kateřiny v Ropici.

Ve farním kostele sv. Mikuláše v Bílsku je uctíván obraz P. Marie Čenstochovské, který věnoval kostelu v r. 1792 kníže Jan Nepomuk Sulkovský. Obraz byl umístěn v kapli při presbytáři a v roce 1818 pro něj vyrobil opavský zlatník Karel Kestner stříbrný oděv. O úctě věřících svědčí četné devocionálie. Obraz je dosti věrnou kopií proslulého milostného obrazu P. Marie Čenstochovské.

Také v obci Nierodzim ve filiálním kostele sv. Anny je uctíván obraz sv. Anny Samotřetí z r. 1704. Obraz pochází ze starého kostela. Text v kartuši při spodním okraji informuje, že obraz byl v r. 1704 věnován Andrisem Lukase z Skoczowa (Leta 1704 Tento obraz darował na Chwalu Bozi a Swatei Anni Andris Lukas ze Skoczowa). Kompoziční základ tvoří trojúhelník, v němž jsou

symetricky rozmístěny postavy Sv. Anny a P. Marie. Uprostřed na klíně P. Marie stojí žehnající Ježíšek se zeměkoulí v ruce. Nad nimi se vznáší ochranná postava Boha Otce a zářící holubice symbolizující Ducha Svatého, jejíž světlo ozařuje Ježíška. Malba se vyznačuje symetrickou a vyváženou kompozicí, jasnými barevnými tóny (zelená, červená, modrá, růžová, okr) a důstojnými gesty¹²

Také ve farním kostele sv. Vavřince v Bielowicku je uctíván obraz sv. Vavřince.

K dalším oblíbeným milostným obrazům patří obraz Madony z římského kostela S. Pantaleo-La Madona Padrona delle Senole Pie.¹³ S jeho kopií se můžeme setkat na bočním oltáři farního kostela sv. Jakuba Většího v Horních Domaslavicích. Malba zachycuje poprsí P. Marie zahalené do modrého vzorovaného pláště se zlatým lemem přehozeného přes hlavu, již zdobí kovová koruna. V náruči drží Ježíška přioděného bílou rouškou rovněž s korunkou na hlavě. Pravé rameno Mariino zdobí velká hvězda.¹⁴ Podle záznamu v inventáři kostela¹⁵ věnoval obraz kostelu nejmenovaný frýdecký purkmistr. Podle Havlase byl obraz v r. 1882 umístěn nad tabernáklem nově zřízeného oltáře a zbožným lidem uctíván jako zázračný.¹⁶

V obou částech českého Slezska se můžeme setkat s kopií milostného obrazu P. Marie matky ustavičné pomoci (S. Maria de Perpetuo Succursu), uctíváného v římském kostele S. Alphonso. Na těšínském Slezsku se jeho kopie nachází ve farním kostele Navštívení P. Marie v Zebrzydowicích a Pszczynie.

S typem P. Marie Pomocné se na těšínském Slezsku ve srovnání se západní částí českého Slezska setkáváme podstatně méně.¹⁷

Dochované kopie milostných obrazů jsou dokladem šíření jejich úcty a mají významné místo v ikonografii barokní malby sakrálního charakteru.

POZNÁMKY

- 1 Dolní Životice, Sosnová, Andělská Hora, Štěplovec, Sv. Anna u Opavy, Rožmitál, Javorník, Sv. Roch u Zlatých Hor, Boží Hora u Žulové, Vidnava, Třemešná.
- 2 Proslulý obraz Lukase Cranacha st. obecně nazývaný *Maria Hilf*.
- 3 Před farou v Horních Domaslavicích, před kostelem v Sedlišti a Karvině-Doly, u cesty ve Skalici, Morávce a v poutním kostele na Gruni.
- 4 O původu obrazu a době jeho umístění v jižní kapli farního kostela se nepodařilo nic zjistit. Obraz je malován olejem na dřevě 114 x 76 cm. Obraz byl restaurován v r. 1997 M. Černou a H. Kotlovou. Historii obrazu podrobně líčí Mgr. Jan Teister: *Dějiny farnosti Narození P. Marie ve Starém Bohumíně* včera i dnes. Rukopis v majetku autora. Samek (Samek, B.: *Umělecké památky Moravy a Slezska*, sv. I, Praha 1994, s. 80) uvádí, že jde patrně o repliku poutního obrazu.

- 5 Jablko v ruce Kristově symbolizuje zeměkouli – zemi jím vykoupnou a je příslibem blízké spásy.
- 6 Úcta k P. Marii Starobohumínské se v posledních letech znovu obnovuje.
- 7 Olej, plátno, 104 x 76 cm, datováno A. D. 1694. Obraz byl restaurován v r. 1818 frýštáckým malířem K. Schneiderem a v r. 1994 M. Černou. Je uveden v inventáři kostela (ZA Opava, Zemská vláda slezská, inv. č. 59). Jeho osudy líčí Bayer (Bayer, J.: *Denkwürdigkeiten der Stadt Freistadt*. Wien 1879, s. 154-155). Obraz zmiňuje také Samek (Samek, B.: *Umělecké památky Moravy a Slezska*, sv. 2. Praha 1999, s. 131) a Rebrová (Rebrová, A.: *Farní kostel Povýšení sv. Kříže v Karvině-Fryštátě*. Karviná 2002).
- 8 Olej, plátno, 80 x 51,5 cm. Obraz vznikl zřejmě ve stejné době jako obraz hlavního oltáře, který je datován 1791.
- 9 Olej, plátno, 50 x 44 cm.

- 10 Olej, plátno, 85 x 63 cm. Obraz zmiňuje Katalog zabytków sztuki w Polsce, tom VI, zeszyt 3, Warszawa 1974, s. 113 a uvádí dobu vzniku okolo r. 1737.
- 11 Olej, dřevo, 133 x 86 cm, četné doplňky z 19. století z textilu, stříbrného plechu. Podle záznamu v evidenčním listě movitých kulturních památek, poř. č. 751 byla brož na Mariině šatě věnována v r. 1683 nejmenovaným generálem jménem polského krále (sdělení faráře).
- 12 Londzin, J.: Kościoły drewniane na Śląsku cieszyńskim. Cieszyn 1932, 212; Katalog zabytków sztuki w Polsce, tom VI, zeszyt 3 Warszawa 1974, 99; Lenart M.: Ku czci łaskawej Opiekunki. Kościół drewniany w Nierodzimiu. Ustroń- Nierodzim 2002, 5-6.
- 13 Tento typ milostného obrazu byl uctíván především piaristy a jimi byla účta šířena.
- 14 Olej, plátno, 110 x 68 cm.
- 15 Zemský archiv Opava, Zemská vláda slezská, inv. č. 58, fol. 161.
- 16 Havlas, F.: Děje a životopisné památky farnosti Domaslavické. Opava 1887, s. 24. Tento typ Madony se nachází také v piaristickém kostele sv. Valentina v Příboře a ve farním kostele ve Staré Vsi.
- 17 Těšín-muzeum a farní kostel, Toczek – farní kostel, Frýdek-muzeum, Dolní Lutyně – farní kostel, Gruň – poutní kostel, Chotěbuz – kaple.

Mizející rostliny Těšínska

Voskovka menší (*Cerinth minor* L.)

Miroslav Skarka

V našem malém okénku si postupně budeme představovat zajímavé rostliny, které obohacovaly zdejší krajinu a jeho obyvatele svým půvabem, vůněmi, barvami květů či tvarů anebo to byly jen obyčejné polní „plevele“. Mnohé z dříve běžných bylin jsou však dnes již vyhubeny nebo živoří na nepočtených místech, většinou tam, kam zatím nestačil dorazit mocný lidský „pokrok“ se všemi jeho důsledky. Přesto dnes, kdy jsme se již přesýtili technických vymožeností i tzv. „svobody“, začínají mnozí lidé, již znudění televizí, vlastním novým domem či přepychovým autem toužit po obvyklejších, zato však mnohem vzácnějších statcích. Je to především čistá příroda s jejími vpravdě svobodnými obyvateli. Mezi nimi může totiž nalézt i tu svou. Bohužel, devastace přírody a nedostatek volného prostoru obecně působí u člověka i pokřivení hodnotového vnímání a ztrátu citu. Dnes si opravdu jen málokdo uvědomí hodnotový rozdíl mezi okrasným parčíkem ve městě s pečlivě pokoseným trávníkem a upravenými starými stromy na straně jedné a smradlavým, avšak mnohem cennějším mokřadem s komáry a jinou havětí na straně druhé.

K ochraně hodnot všeho druhu snad slouží zákony ?! Ano. Zákony na ochranu přírody obecně snesou přirovnání s měkkým obložení stěn místnosti, do které je uzavřen duševně nemocný člověk, často proti své vůli proto, aby si neublížil, má-li vůbec sám přežít. Žádným zákonem nelze takto trvale chránit člověka před sebou samým. K pozitivní změně dojde jen v případě změny ve vnímání hodnot. Před mladými lidmi dneška stojí opravdu těžké rozhodnutí - raději se příliš nezajímat a žít si v pohodlí konzumní společnosti a nanejvýš tak pustit sponzorský penízek hladovějícím zvířátkům v ZOO, anebo se postavit proti proudu, využívat zdrojů trvale

udržitelně a žít způsobem, který nevyhnutelně přináší řadu omezení. Avšak jen tak se totiž i obyvatelé Těšínska budou moci ještě setkávat s rostlinami jakou je např. voskovka.

Voskovka menší (*Cerinth minor* L.) je asi 15-60 cm vysoká bylina z čeledi brutnákovitých (Boraginaceae). Vyskytuje se obvykle jako dvouletá, méně často jako trvalka. Celá bylina je jakoby modravě ožíněná. Listy přízemní růžice jsou obvejčité, až 15 cm dlouhé. Vyskytují se na nich, zvláště na svrchní straně skupinky sklerenchymatických buněk. Lodyha je dole nafialovělá, v horní části se větví a vyrůstají na ní podlouhle vejčité polojímavé listy, až 6 cm dlouhé. Koruna je sírově žlutá, trubkovitá, asi 1 cm dlouhá, někdy s hnědopurpurovými skvrnkami. Z koruny vyčnívá čnělka s dvouhlavou bliznou. Tyčinky z koruny nevyčnívají, dole jsou nitky srostlé s korunní trubkou. Plodem je dvojice srostlých, hladkých, tmavě hnědých tvrdků. Kvetoucí rostliny lze nalézt od května do července především na výslunných stráních a přirozených okrajích lesů. Má raději vápnité podklady. Druhotně ji lze nalézt na náspech, hrázích i úhorech. Historicky rostla i v okolí Těšína o čemž svědčí literatura i herbářové doklady v Muzeu Těšínska. Nověji se její výskyt zatím nepodařilo prokázat. Příčinou vymizení této krásné rostliny z krajiny je přeměna stanovišť na stavby, pole, dále chemizace, hnojení a změna hospodaření (zánik pastvy, časté nebo naopak žádné kosení). Nezbyvá než doufat, že tato bylina ještě někde na Těšínsku přežívá a podaří se ji zachránit pro budoucí.

Voskovka menší
(*Cerinth minor* L.)

Programy Muzea Těšínska pro děti a mládež

Ilona Pavelková

Když se řekne archeologie..., r. 2003, Haviřov. Jak tkali staří Slované, paní E. Svatoňová předvádí tkaní na stavu. Foto René Szotkowski

Když se řekne archeologie..., r. 2003, Haviřov. Mladí archeologové. Foto René Szotkowski

Tento příspěvek se zabývá kulturně výchovnou činností Muzea Těšínska, která je zaměřena na děti a mládež. Muzeum v Českém Těšíně se dětem věnovalo již od dob svého založení (1948), a to především formou historického kroužku, který při muzeu pracoval a byl veden externími pracovníky. V osmdesátých letech 20. století se práce s dětmi a mládeží soustředila na doprovodné programy „Stavíme města“ a „Muzeum v kufří“. Muzejní hra pro nejmenší návštěvníky „Stavíme města“ byla určena pro stálou expozici v Českém Těšíně. Základ tvořil vrstevnicový plastický plán města Těšína z roku 1750 a stavebnice s architektonickými prvky. Na základě předchozího výkladu pak děti stavěly historické město. Populární akcí své doby byla záležitost „Muzeum v kufří“, kdy pracovník muzea navštěvoval základní školy s kufřem, ve kterém bylo vždy připraveno nějaké téma pro děti a demonstroval jej na konkrétních ukázkách trojrozměrných předmětů.

V současné době Muzeum Těšínska nadále věnuje pozornost dětskému návštěvníkovi i studentům. Přestože muzeum nedisponuje odborným lektorským pracovištěm, jsou pod vedením odborných pracovníků oddělení muzejních činností a oddělením komunikace s veřejností připravovány doprovodné programy určené výše zmíněným cílovým skupinám v rámci jimi připravovaných výstav.

O zabezpečení a průběh akcí se pak starají kustodi jednotlivých výstavních sál Muzea Těšínska. Okruhy kulturně výchovné činnosti lze rozdělit do několika skupin:

I. Doprovodné programy k výstavám

Muzeum Těšínska nepřipravuje výstavy určené přímo dětem, ale ve výstavách se zaměřením na širokou veřejnost je věnována dětem pozornost tím, že je jim ve výstavě určeno nějaké stanoviště nebo je v průběhu výstavy věnována dětem přednáška, výtvarná soutěž, jiná doprovodná akce apod.

Konkrétně můžeme uvést výstavy, které měly ve scénáři zakomponované stanoviště pro děti.

Výstava „Než začnete číst“....(2002) byla věnována historii knihy a knižní kultury. Hned v úvodu výstavy si děti mohly vyzkoušet nakreslit podle předlohy iniciálu. Dále pak měly možnost si číst z připravených materiálů text z 18. století.

Výstava „Když se řekne archeologie...“ (2003) seznamovala s oborem jako takovým a s archeologickým nalezištěm Chotěbuz–Podobora. Do výstavy byla zakomponována stanoviště, u kterých se děti mohly zdržet a vyzkoušet si činnost mlýnku na mletí obilí, tkalcovského stavu, hrnčířského kruhu. Dále si mohly skládat puzzle slovanské nádoby.

V roce 2003 byla připravena výstava „Muzeum o muzeu“, která seznamovala s historií muzea a jednotlivými obory a činnostmi, které jsou v muzeu zastoupeny. Jako doprovodná akce byla uspořádána ukázka práce konzervátora archeologických nálezů. Děti měly možnost shlédnout práci konzervátora a jeho postupy. Poté si mohly samy lepení archeologických střepů vyzkoušet. Dále si děti mohly samy vytvořit hliněnou nádobu a vyzkoušet si tkaní na slovanském tkalcovském stavu. Vzhledem k podmínkám byla akce naplánována na tři dny. Celkově se jí účastnilo 403 dětí.

Další výstavou, je výstava zabývající se historií školství v regionu s názvy „Stará škola“, „Škola hrou“. V průběhu let již bylo pořádáno deset výstav zaměřených na školskou problematiku v regionu. Doprovodnou akcí těchto výstav mohou být výukové hodiny z přelomu 19. a 20. století. V termínu od 26. 9. 2003 do 22. 2. 2004 probíhala výstava „Škola základ života“ ve výstavní síni Jablunkov. Ukázkové hodiny probíhaly od 13. ledna do 22. 2. 2004. Byly určeny dětem I. stupně ZŠ, celkem proběhlo 27 ukázkových hodin, kterých se účastnily skupinky o počtu 18 dětí. Akcí měli možnost shlédnout i dospělí, celková návštěvnost byla kolem 600 návštěvníků.

Ve výstavní síni Muzea Těšínska v Jablunkově se konala v termínu od 31. 3. do 30. 9. 2004 výstava „Lidoví řezbáři na Těšínsku“. Doprovodnou akcí k výstavě byla beseda s řezbářem Pavlem Kufou z Mostů u Jablunkova, který dětem zároveň předvedl jak takové řezbářské dílo vzniká. Akce která probíhala 16. 4. 2004 se zúčastnilo 39 dětí.

Další zajímavou akcí, která se konala opět ve výstavní síni Jablunkov byla beseda s keramičkou Ivonou Davidovou. Paní Davidová předváděla dětem vytáčení hlíny na hrnčířském kruhu a děti si samy mohly práci s kruhem také vyzkoušet. Akce trvala dva dny a zúčastnilo se jí 135 dětí a 18 dospělých.

Pracovnice výstavní síně Jablunkov připravily pro děti akci „Zahrej si na průvodce“. Dětem byly přiděleny jednotlivé vitríny ve stálé expozici a děti si měly vyzkoušet připravit výklad k určenému tématu. Akce probíhala v termínu 15. – 30. 6. 2004, zúčastnilo se jí 107 žáků 2. stupně ZŠ.

Když se řekne archeologie..., r. 2003, Havířov. Mletí obilí na žarnech.

Foto René Szotkowski

Muzeum o Muzeu..., r. 2003, Havířov. Skládání střepů makety slovanské nádoby.

Foto René Szotkowski

Předvádění postupů řezbářské práce na besedě s řezbářem Pavlem Kufou z Mostů u Jablunkova, r. 2004, Jablunkov. Foto René Szotkowski

Jak se učilo na Těšínsku v 19. století. Ukázkovou hodinu pro děti vedla autorka výstavy mgr. K. Stenclá, r. 2004, Jablunkov. Foto René Szotkowski

II. Přednášková činnost

Přednášková činnost Muzea Těšínska probíhá již několik let. Přednášky jsou nejčastěji pořádány k jednotlivým výstavám a jsou tak i tematicky zaměřeny. V roce 2002 byl zahájen přednáškový cyklus pro historický seminář gymnázia v Českém Těšíně. Studenti docházejí jednou měsíčně do výstavní síně v Českém Těšíně a absolvují přednášku. Nabídka je předem prokonzultována s pedagogem vedoucím seminář a je postavena na tématech z regionálních dějin a národopisu. Přednášejícími je využíván sbírkový materiál, který dané přednášky obohacuje, což je studenty velice pozitivně hodnoceno. Přednášky jsou určeny studentům 3. a 4. ročníků, ale mohou je navštěvovat i zájemci z řad široké veřejnosti.

III. Soutěže

Oblíbenou doprovodnou aktivitou ze strany muzea jsou různé soutěže.

Velice úspěšnou byla soutěž k výstavě „Tatra v návrzích designérů“ (1998), kdy děti vytvářely originální modely automobilů.

Muzeum Těšínska pořádá od roku 2001 ve výstavní síni Jablunkov výtvarnou soutěž dětí mateřských a základních škol z Jablunkovska. Tematické náměty soutěže jsou vyhlašovány na základě obsahové náplně stálé expozice nebo tematických výstav, které jsou instalovány ve Výstavní síni Jablunkov.

V roce 2002 proběhl I. ročník soutěže s názvem „Jablunkovský džbánek“, tématem soutěže bylo vytvoření keramické nádoby libovolnými výtvarnými technikami. Soutěž se inspirovala výstavou „Keramika na Těšínsku“. Soutěže se účastnilo 21 základních škol Jablunkovska (od Hřavy po Bystřici). Děti vytvořily 370 výrobků. V roce 2003 proběhl II. ročník soutěže „Jablunkovský šperk“. Děti opět libovolnými výtvarnými technikami vytvářely šperky na motivy těšínských stříbrných šperků. Soutěže se zúčastnilo 200 dětí MŠ a ZŠ z Jablunkova, do soutěže bylo přihlášeno 279 výrobků. V únoru 2004 bylo vyhlášeno třetí kolo soutěže „Jablunkovský džbánek“. Děti malovaly obrázek starého Jablunkova, historické památky nebo prostředí charakteristické pro život horalů. Jako inspirace jim opět posloužila stálá expozice v Jablunkově. Soutěž byla ukončena v květnu 2004. Soutěže se zúčastnilo pět základních škol z Jablunkova a do soutěže bylo přihlášeno 121 výtvarných prací. Každoročně jsou pak odevzdané práce vystaveny v sále radnice města Jablunkov. Vítězové jsou také slavnostně vyhlášeni a odměněni. Na den vyhlášení vítězů soutěže si děti pod vedením

svých učitelů připravují také svůj kulturní program, taneční vystoupení, dramatické vystoupení apod. Soutěž se stala oblíbenou, učitelé zaujali se svými soutěžícími dětmi velice aktivní postoj a děti vytvářejí opravdu originální výtvarná díla.

IV. Jiné doprovodné programy

Poklady z těšínské truhly

Muzeum se podílí na projektu s názvem „Poklady z těšínské truhly“, který organizují města a kulturní střediska v Cieszyňě a Českém Těšíně. V roce 2002 byly připraveny Muzeem Těšínska dvě stanoviště, a to v muzejní knihovně a ve výstavní síni v Českém Těšíně. Děti v knihovně byly seznámeny se starými tisky a poté se pokoušely číst připravené texty z 18. století. Ve výstavní síni byly k dispozici sbírkové předměty, děti podle připravených podkladů určovaly, k čemu daný předmět sloužil. V roce 2003 byla akce „Poklady z těšínské truhly“ zaměřena na téma řemesla. Mladší děti vytvářely z hlíny výrobky řemeslníků, které mohly vidět ve stálé expozici. Pro děti starší byly připraveny dvojice předmětů – výrobek a nářadí. Úkolem bylo určit které dvojice k sobě patří. Dále děti pracovaly s kvizem, jehož odpovědi bylo možno zjistit ve stálé expozici. V roce 2004 byla pro děti opět připravena akce ve výstavní síni muzea s názvem „Jak znáš svoje město“. Mladší děti vybarvovaly omalovánku znaku Českého Těšína a pro starší děti byl připraven test s otázkami, týkajícími se historie města. Dalším úkolem, který měly děti splnit, bylo vyhledávání informací o městě z připravené literatury. Akce „Poklady z těšínské truhly“ probíhala v minulých letech v prostorách výstavní síně muzea vždy v pátek od 13.00 do 17.00 a za tu dobu muzeum navštívilo v roce 2002 177 dětí, v roce 2003 100 a v roce 2004 72 dětí.

Medvědí dražba

V době trvání výstavy, kterou připravilo Muzeum Těšínska a Klub Panenky ČR s názvem „Panenky“ která probíhala ve výstavní síni Musaion v Havířově v termínu od 15. 1. do 24. 5. 2004 byla připravena doprovodná akce s názvem „Medvědí dražba“. Po dobu trvání výstavy byli vystaveni medvědi, které vyrobily členky Klubu Panenky ČR z Prahy. (A. Benešová a R. Mathausová). Medvědi zastupovali dětské kolektivy, a to medvídek Míma středisko Lydie – Centrum denních služeb a stacionář pro děti s kombinovaným postižením v Českém Těšíně a dva další medvídci - dvojčata Vendelín a Vendulka zastupovali

Výroba panenek, ukázka háčkování, r. 2004, Havířov. Foto René Szotkowski

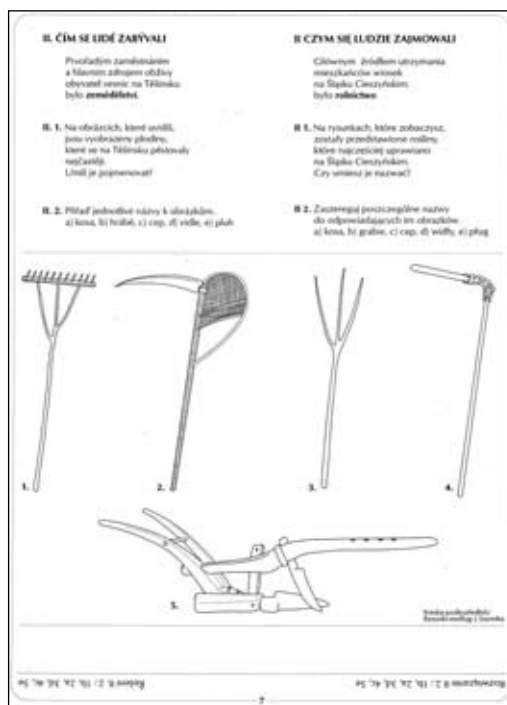

Mgr. Pavlína Nováková předává peněžní dar ze sbírky Medvědí dražba Janě Kadlucové, vedoucí Centra denních služeb Lydie v Českém Těšíně, která proběhla ve výstavní síni Musaion v Havířově v květnu 2004. Foto Aleš Milerský

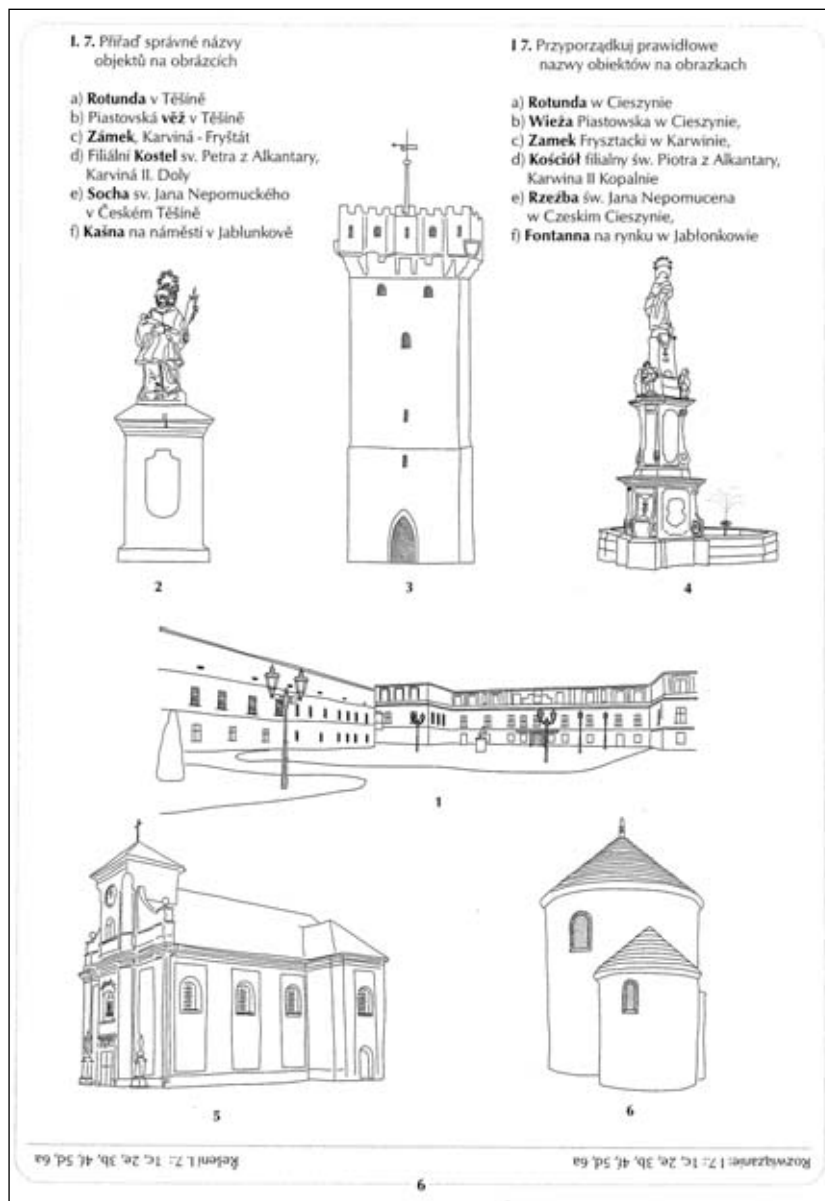
Předvádění modelů vojenské techniky u Památníku životické tragédie v Havířově-Životicích, r. 2002.

Foto René Szotkowski

Ukázka pracovních listů

Dětský domov v Havířově na Čelakovského ulici. Medvídci střežili po celou dobu výstavy pokladničky na dobrovolné příspěvky návštěvníků výstavy. Dne 23. 5. 2004 proběhla v odpoledních hodinách dražba těchto medvědů. Medvědi a výtěžek z pokladniček byli věnováni výše zmíněným organizacím.

Malování na dřevěnce a kvíz „Co je to?“

Kotulova dřevěnka je pobočkou Muzea Těšínska a jako doprovodný program má každoročně připraven pro své malé návštěvníky „Malování na dřevěnce“ a kvíz „Co je to?“. Oba programy vycházejí z tématické náplně pobočky, která prezentuje lidovou architekturu bydlení na Těšínsku.

Grantový projekt Muzeum hrou

Muzeum Těšínska připravilo v rámci projektu CBC Phare projekt s názvem MUZEUM HROU. Řešení projektu je určeno pro výstavní síň Muzea Těšínska v Českém Těšíně a Jablunkově pro stálé expozice „Obrázky z Těšínského Slezska“ a „Z minulosti Jablunkova a okolí“. Projekt, jehož hlavní činností jsou omalovánky a pracovní listy, je zaměřen na orientaci muzea ve spolupráci se školou a na vytváření kladného a tvořivého vztahu ke kulturnímu dědictví a kultuře, na výchovu a potřebu uchovávání hodnot kulturního dědictví společnosti, k prohloubení regionálního povědomí a zvýšení zájmu o tradiční regionální kultury.

Cílovou skupinou jsou děti mateřských škol a děti základních škol (8-12 let) v rámci historických hranic Těšínského Slezska (tzn. v české i polské části Těšínského Slezska). Cílová skupina byla vybrána proto, aby se prohloubil vliv působení ze strany muzea na předškolní a školní děti. Obě tiskoviny, jak omalovánky, tak pracovní listy jsou vydány dvojjazyčně – česky a polsky.

Projekt chce představit dětem hravou formou jejich vlastní a sousední region (na druhé straně hranic). Seznámit je se smyslem a podstatou muzea a zvýšit zájem o regionální kulturu. Vést děti k pochopení významu uchovávání kulturního a hmotného dědictví a pomoci jim se zorientovat v základních rysech regionální kultury.

Omalovánky jsou zaměřeny na krojové typy Těšínského Slezska – těšínský, jablunkovský, horalský a orlovský. Děti tak poznají lidový kroj a naučí se rozlišovat jednotlivé krojové součásti.

Pracovní listy tematicky vycházejí z obsahové náplně stálých expozic Muzea Těšínska v Českém Těšíně a v Jablunkově. Jsou zaměřeny

na historické aspekty regionu Těšínského Slezska a na předměty hmotné kultury ze sbírek muzea. Pracovní listy jsou rozčleněny do čtyř kapitol:

I. Z minulosti Těšínského Slezska, II. Čím se lidé zabývali, III. Jak se bydlelo na vesnici, IV. Kroje Těšínského Slezska

Pracovní listy předkládají dětem nenáročnou formou historické události, které výrazně ovlivnily vývoj Těšínského Slezska, pomocí ilustrací architektonických památek seznamují s architekturou měst regionu, formou kreseb muzejních sbírek a kvízů představují předměty hmotné kultury, které tvoří sbírkový materiál.

Pracovní listy mají sloužit dětskému návštěvníkovi jako průvodce výstavou, zdroj informací a soubor otázek. Při jejich vypracovávání je předpokládána pomoc lektorů učitelů i rodičů.

Pedagogům mohou pracovní listy posloužit jako doprovodný materiál při návštěvě muzea, podle pracovních listů si mohou organizovat hodiny v muzeu zaměřené na regionální výchovu, dále lze pracovní listy využít v hodinách vlastivědy, dějepisu, výtvarné výchovy, pracovního vyučování. Materiál je obsahově široký a předpokládá několik návštěv muzea. Rovněž

tematické možnosti využití jsou velké. Záleží pouze na učitelích jaké téma si vyberou. Při každé návštěvě muzea lze pracovat pouze s jednou kapitolou listů, důležité je, aby si je děti nosily vždy s sebou. V pracovních listech je věnován prostor k ověření získaných informací.

Náš projekt má prioritně zaujmout děti a mládež jako skupinu, u které je nejdůležitější výchova k tradicím.

Samotný projekt byl připravován od prosince 2003. Jeho uvedení pro učitele proběhlo 14. 9. 2004 ve výstavní síni v Českém Těšíně a 16. 9. 2004 ve výstavní síni v Jablunkově. Již koncem září se přihlásily první skupinky žáků. Ke konci října se projektu zúčastnilo 425 dětí. Ke konci měsíce prosince 2004 se zúčastnilo celého projektu 1 136 dětí a 62 pedagogů. Aktivitu spojené s projektem budou přetrvávat v dalších letech. Omalovánky vyšly v nákladu 5 000 kusů a pracovní listy 10 000 kusů.

Tento přehled určitě nevyčerpá všechny akce, které muzeum nabízí svým mladým návštěvníkům. Odborní pracovníci se v rámci svých možností starají o to, aby si dětský návštěvník vždy v muzeu našel něco, co jej osloví a zaujme.

Mečislav Borák – historik Těšínska

Dan Gawrecki

Počátkem roku jsme si připomněli 60. narozeniny Míti Boráka. I to je jeden z důvodů pro pokus o dosavadní bilanci té části jeho vědecké produkce, která je věnována dějinám Těšínska. Již dnes by si výčet závažnějších děl a jejich zhodnocení vyžádaly přinejmenším jedno číslo našeho časopisu. Bylo by to však předčasné, budoucí historik je posoudí, až se dílo dnešního jubilanta dovrší a zváží tak všechny potřebné aspekty. Omezíme se proto jen na několik poznámek k vybrané, ale zřejmě reprezentativní části jeho tvorby. Tři čtvrtiny položek odborné bibliografie docenta Mečislava Boráka, CSc., a možná ještě více, jsou bezprostředně věnovány území historického Těšínska. Ten „zbytek“, který je českou a mezinárodní historickou obcí někdy více vnímán a akceptován, je „o něčem jiném“, i když základy výzkumu a ověření výzkumných metod s Těšínskem bezprostředně souvisejí. V jisté analogii platí o Borákovi to, co v roce 1892 napsal Vincenc Prasek o počátcích

Věstníku Matice Opavské, dnešního Slezského sborníku: „Věstník bude jednati jen o Slezsku, a tím se zavděčí nejvíce čtenářům žijícím mimo Slezsko.“¹ Borák mohl úspěšně překročit regionální dimenzi snad právě proto, že dějiny kraje a lidí, které důvěrně zná, se mu staly východiskem pro ověření věrohodnosti a efektivnosti metod a postupů odborné práce. Ten, kdo neporozumí dějinám vlastního regionu, stěží může usilovat o úspěšné pochopení obecnějších vývojových tendencí. Na rozdíl od jiných Borák nemusí hledat „cestu k pramenům“, je hluboce zakořeněn v našem prostředí, je náš, jak to prokazuje i významným podílem na koncipování a vydávání našeho vlastivědného časopisu.

Do povědomí historické obce se poprvé významněji zapsal pracemi o životické tragédii, které věnoval monografii, již později přepracoval a doplnil, a několik materiálových a popularizačních studií.² Tato tematika se mu pak stala základem pro syntézu o nacistických

Mečislav Borák

o nacistických zločinech na Těšínsku v letech 1939-1945,³ a řadu dalších studií.⁴ Významnou položku zde znamená tematika pracovního nasazení Poláků (nejen z Těšínska) do Říše za nacistické okupace⁵ a tragických osudů židovského obyvatelstva na území celého českého Slezska, kde vedle dílčích analýz dospěl k zevšeobecnujícím pohledům.⁶ Zpracoval také některá dílčí témata a osudy jednotlivců.⁷ Pokud jde o období okupace a druhé světové války je ovšem Borákovým ústředním tématem odboj a odpor proti okupantům. Od výchozích bilančních a metodologických úvah⁸ a pracovního souhrnu obsaženého v kandidátské práci obhájené v roce 1987 v Ústavu československých a světových dějin ČSAV v Praze⁹ směřuje k analýze jednotlivých dílčích témat¹⁰ a k úvahám komparativní povahy, v nichž namnoze usiluje o postižení významu regionální těšínské problematiky v širším rámci celostátním, mezinárodním i obecném.¹¹ Období let 1938-1945 na Těšínsku a na území dnešního českého Slezska vůbec je zřejmě jediným časovým úsekem, kde se M. Borák rozhodl koncipovat relativně komplexní regionální syntetický pohled. Předcházely mu balance stavu a úkolů výzkumu a s nimi spojené metodologické úvahy,¹² přehledy o některých lokalitách¹³ a nakonec kapitoly v nástinech dějin Těšínska a Českého Slezska.¹⁴ V této souvislosti připomínáme i některé souhrnné pohledy na perspektivu výzkumu Těšína a Českého Těšína.¹⁵

Ne již tak systematický, ale přesto výrazný je Borákův podíl na výzkumu dějin meziválečného Těšínska. Zde se soustředil na některá vybraná témata, zejména na ta, která byla v historiografii sporná, či společensky ve své době aktuální a na ta, jejichž zpracování byla důležitým předpokladem pro pochopení vývoje za okupace, resp. dalších tematik, zejména po druhé světové válce, která se stala předmětem jubilatova nevšedního zájmu. Souhrnný charakter má studie o roli Těšínska v mezinárodních vztazích meziválečného období.¹⁶ Z prvních poválečných let, v nichž probíhaly spory o hranice mezi nástupnickými státy přispěl k řešení v literatuře dosti diskutované problematiky převozu válečného materiálu pro polskou armádu v době válečného konfliktu s bolševickým Ruskem a k některým dalším otázkám, včetně námětů z 90. let minulého století ohledně poškození Slovenska stanovením hranic mezi Československem a Polskem arbitrážním výrokem v r. 1920.¹⁷ Dále se zabýval „únosem“ Andreje Hlinky,¹⁸ vztahem Wojciecha Korfantyho a Karla Čapka k těšínské problematice,¹⁹ a tragedií polských letců Żwirka

a Wigury v souvislosti s vývojem česko-polských vztahů na Těšínsku ve 30. letech.²⁰

Soustavnou pozornost věnuje Borák období od Mnichova do přepadení Polska německou armádou. Zde ho zaujala problematika hraničních delimitací a spory, které s nimi souvisely,²¹ střetnutí československého a polského vojska u Čadce v listopadu 1938,²² incident u polského konzulátu v posledních dnech roku 1938,²³ otázka protipolské české diverze na Těšínsku,²⁴ popularizačně se věnoval též jablunkovskému incidentu, který předcházela druhé světové válce.²⁵

Vývoji Těšínska po roce 1945 se Mečislav Borák většinou věnoval až po společenských přeměnách po listopadu 1989. Problematika zločinů v Katyni jistě přesahuje regionální dimenzi a tak je také v jubilatově tvorbě prezentována. Nicméně oběti z Těšínska představují ústřední téma knižních publikací i mnohých studií.²⁶

Podobně lze charakterizovat Borákovy výsledky, které se týkají retribučního soudnictví,²⁷ a projevů jeho antisemitismu,²⁸ soudní i mimosoudní a další perzekuce po únoru 1948,²⁹ jakož u osudů československých občanů zavlčených do gulagů.³⁰ Obecná problematika v nich převažuje, ale mnohdy je konkretizována příklady z Těšínska, kterým jsou podle charakteru materiálu věnovány i speciální články a studie. Je to metodický postup, který by bylo možné aplikovat i v analogických případech (pro jiná období a tematiky).

Články z jiných okruhů vývoje Těšínska po r. 1945 jsou dosti ojedinělé,³¹ s jedinou, ale podstatnou výjimkou. Tou je pozornost věnovaná polskému etniku. V tomto směru je Mečislav Borák nesporně nejplodnějším českým autorem a nejvýznamnějšími výsledky. Zaměřuje se na nejdůležitější a nejaktuálnější minulé, současné, i perspektivní problémy, o nichž pojednává s nadhledem a v žádoucích souvislostech. Nevyhýbá se sporným problémům, často je přímo vyhledává.³²

Závěrem upozorňujeme na redakční a editorskou aktivitu jubilatovi, na činnosti brané v českém prostředí jako jakousi samozřejmost, v zahraničí vesměs ceněnou jako zásadní vědecko-organizační počiny.³³ Pro tuto činnost má M. Borák vynikající předpoklady dané mimo jiné i jeho novinářským vzděláním. Píše jasně a srozumitelně, oslovuje zasvěceného odborníka i neškoleného zájemce o minulost. V tom je jedna z těch jeho předností, které ve svém dalším působení jistě využije nejen při řešení závažných mezinárodních a celostátních problémů, ale které uplatní i ve vztahu k Těšínsku, k regionu, který má rád.

- 1 Věstník Matice opavské, 2, 1892, II. str. ob.
- 2 Životická tragédie. Karviná - Ostrava 32 s. (Polský překlad: Żywocicka tragedia. Przeł. J. Damborský. Ostrava 1979, 50 s.) - Zločin v Životicích. I. vyd. Ostrava, Profil 1980. 142 s. - II. vyd. Ostrava, Profil 1984. 148 s. (Polský překlad: Zbrodnia w Żywocicach. Przeł. J. Damborský. Głos Ludu 3 lipca - 20 października 1984 r.). - Svědectví ze Životic. Druhá světová válka na Těšínsku a okolnosti životické tragédie. Český Těšín 1999. 175 s. - Svědectví o životické tragédii. Časopis Slezského muzea, B, 28, 1979, č. 1, s. 25-39 + 1 příl. - K 35. výročí životické tragédie. Těšínsko, 22, 1979, č. 1, s. 1-3. - Dohra životické tragédie. Vlastivědné listy, 5, 1979, č. 1, s. 5-7. - Nazistowska akcja likwidacyjna w Żywocicach (6 VIII 1944 r.) i jej sprawcy. Zaranie Śląskie, 54, 1991, nr 1-2, s. 47-64 (vyšlo 1993).
- 3 Na příkaz gestapa. Nacistické válečné zločiny na Těšínsku. Ostrava 1990. 308 s. + 81 obr. příl.
- 4 Např. Hrob u jámy Barbora. Svědectví o prvním nacistickém válečném zločinu na Těšínsku. Těšínsko, 32, 1989, č. 3, s. 1-6.
- 5 Tábory pro Poláky ve Slezsku (1939, 1942-1945). In: Museli pracovat pro Říši. Nucené pracovní nasazení českého obyvatelstva v letech 2. světové války. Sborník ze semináře konaného ve Státním ústředním archivu v Praze dne 2. dubna 2004. Praha, Státní ústřední archiv 2004, s. 124-137. - Nucené nasazení Poláků na práce do Říše v letech 1939-1945 (s přihlédnutím k Polákům z Těšínska). Slezský sborník, 99, 2001, s. 95-108. - „Polenlágry“ - zvláštní druh nacistických koncentračních táborů ve Slezsku. Těšínsko, 37, 1994, č. 4, s. 24-27. - Relacja z poszukiwania obozu. Głos Ziemi Cieszyńskiej, 26, 1986, nr 27, s. 4. - Zapomniany obóz. „Polenlager“ nr 83 w Beneszwowie Dolnym. Kalendarz Śląski, 29, 1993, s. 67-75.
- 6 The situation of the Jewish Population in the Territory of Czech Silesia during the Occupation 1938-1945. In: Jews in Silesia. Ed. by M. Wodziński and J. Spyra. Kraków 2001, s. 181-192. - Situace židovského obyvatelstva na území českého Slezska v době okupace (1938-1945). In: Židé ve Slezsku. Český Těšín 2001, s. 136-146. - Sytuacja ludności żydowskiej na obszarze czeskiego Śląska w okresie okupacji (1938-1945). Śląsk Opolski, 11, 2001, nr 2 (44), s. 38-44. - Transport do tmy. První deportace evropských Židů. Úvodní slovo Václav Havel. Ostrava 1994. 223 s. - Příprava a průběh niských transportů. In: Nisko 1939/1994. Mezinárodní vědecká konference Akce Nisko v historii „konečného řešení židovské otázky“ k 55. výročí první hromadné deportace evropských Židů. Sborník referátů. Ostrava 1995, s. 100-105. - Wydarzenia „nocy kryształowej” i ich oddźwięk na terenach Czechosłowacji. In: Colloquium Opole '98 - 60 rocznica pogromu Żydów w Niemczech. Opole 2000, s. 49-60.
- 7 Pierwsze dni okupacji hitlerowskiej na Śląsku Cieszyńskim. Pamiętnik Cieszyński, 9, 1994, s. 132-143. - Kolaborace kněží z Těšínska s okupanty v letech 1938-1945 v materiálech poválečných soudů. In: Andros probabilis. Sborník prací přátel a spolupracovníků Prof. PhDr. Miloše Trapla, CSc. k jeho 70. narozeninám. Brno 2005, s. 227-239. - Válečné osudy Karola Šliwky. Těšínsko, 32, 1989, č. 3, s. 17-19. - Útěk z tábora v Dössel. Těšínsko, 29, 1986, č. 1, s. 23-24. (Polský překlad: Ucieczka z obozu Dössel. Głos Ludu, 11.7.1985, s. 4.) - Ucieczka z transportu šmieri. Kalendarz Śląski, 34, 1998, s. 126-129. - Ucieczka z transportu šmieri. Biuletyn Towarzystwa Opieki nad Oświęcimiem. Warszawa 1998, nr 34, s. 193-196. - Pod opieką policji. Kalendarz Śląski, 34, 1998, s. 138-139. - Tragédie slezských policistů. Těšínsko, 36, 1993, č. 4, s. 11-19.
- 8 Např.: K některým metodologickým a heuristickým problémům regionálního výzkumu dějin protifašistického odboje (1938-1945) v Severomoravském kraji. Zpravodaj SÚO ČSAV, Opava, leden-březen 1989, s. 7-9. - K výzkumu problematiky českého a polského národního odboje na odtrženém území Těšínska v letech 1938-1945. In: Slezsko v československo-polských vztazích 1918-1947. Opava 1991, s. 50-54.
- 9 Rukopis je uložen k knihovně Historického ústavu AV ČR v Praze a Slezského ústavu SZMO v Opavě. Výsledky a metody výzkumu jsou shrnuty v autoreferátu: Odboj proti fašismu na odtrženém území Těšínska v letech 1938-1945. Autoreferát disertace. Opava 1987. 32 s.
- 10 Po stopách partyzánů v Beskydech. Ostrava 1984. 41 s. + 14 map. příl. - Joža Vočala a Slezský odboj. Práce a studie Muzea Beskyd ve Frýdku-Místku, 8, 1993, s. 28-34. - Neznámé dokumenty k činnosti tzv. Slezského odboje. Slezský sborník, 96, 1998, č. 4, s. 297-308. - Úvodem. In: Cesty a osudy bohumínských odbojářů 1938-1945. /Bohumín 1995/, s. 4-6. - Zapomenutí hrdinové. Osudy letců z Těšínska na západní frontě. Těšínsko, 37/1994, č. 1, s. 7-14. - Wilhelm Kosar a „czeska czwórka“ Kalendarz Śląski, 30, 1994, s. 69-77.
- 11 Vyústění koncepcí českého a polského národního odboje na Těšínsku. In: Válečný rok 1944. Příspěvky účastníků mezinárodní konference konané ve dnech 19. - 20. října 1999 v Praze. Přípravila Z. Zudová-Lešková. Praha 2001, s. 160-164. - Odboj ve Slezsku. In: Rok 1942 v českém odboji. Sborník příspěvků z vědecké konference. Praha 1999, s. 60-62. - Vlastenectví Poláků v českých zemích za první a za druhé světové války. In: Gebhart, Jan - Šedivý, Ivan /eds./: Česká společnost za velkých válek 20. století (pokus o komparaci). Praha 2003, s. 93-102. - Odboj na území českého Slezska v letech 1938-1945. In: Účast křesťanů v protifašistickém odboji v střední Evropě roků 1933-1945. Zborník. Liptovský Mikuláš 2001, s. 69-79.
- 12 Odbobí let 1938-1945. In: Slezsko v dějinách českého státu. Stav a úkoly výzkumu. Opava 1991, s. 225-261. - Stav výzkumu dějin českého Slezska v období let 1938-1945. In: Slezsko v dějinách českého státu. Sborník příspěvků z vědecké konference k 50. výročí Slezského ústavu Slezského zemského muzea v Opavě. Opava 1998, s. 283-291. - Česká historiografie k dějinám Těšínska za druhé světové války (1939-1945). In: Stan i potrzeby badań nad dziejami Śląska Cieszyńskiego. Cieszyń 2000, s. 106-118.
- 13 Předchůdci Havířova v letech 1938-1945. In: Havířov. Havířov 1995, s. 61-69. - Orlová v letech 1938-1945. In: Dějiny Orlové. Orlová 1993, s. 112-114, 116-122, 129-140.
- 14 Těšínsko v letech 1938-1945. In: Nástin dějin Těšínska. Ostrava-Praha 1992, s. 102-117. Polský překlad: Śląsk Cieszyński w latach 1938-1945. In: Zarys dziejów Śląska Cieszyńskiego. Przeł. Mieczysław Bałowski. Ostrava-Praha 1992, s. 102-117. - České Slezsko 1938-1945. In: Gawrecki, D. a kol.: Dějiny Českého Slezska 1740-2000. Opava, Slezská univerzita 2003. II. díl, s. 369-404.
- 15 Problematika historie Těšína. Spoluautor Rudolf Žáček. In: Stan i potrzeby badań nad dziejami Cieszyń. Cieszyń 1998, s. 62-65. - Tamtéž a s týmž spoluautorem, s. 66-68.
- 16 Role Slezska v zahraničních vztazích ČSR vůči Německu a Polsku v letech 1918-1938. Společně s R. Žáčkem. In: Československo 1918-1938. Osudy demokracie ve střední Evropě. Sborník mezinárodní vědecké konference. Praha 1999, s. 566-570.
- 17 Zadržování přepravy válečného materiálu přes Československo do Polska v letech 1919-1920. In: Śląsk Cieszyński u zarania polskiej i czechosłowackiej niepodległości 1918-1920. Cieszyń 1999, s. 86-95. - Rozmowy Polaków z Beneszem w sprawie polskich transportów wojskowych przez Czechosłowację w lipcu i sierpniu 1920. Pamiętnik Cieszyński, 14, 1999, s. 110-118. - W obcym mundurze. Kalendarz Śląski, 30, 1994, s. 52-53. - Ukradené vesnice. Musí Češi platit za 8 slovenských obcí? Spoluautor Rudolf Žáček. Český Těšín 1993. 32 s. + 3 map. příl.
- 18 Opožděný „únos“ Andreje Hlinky. Slovanské historické studie 23, 1997, s. 63-67. - Únos Andreje Hlinky. Těšínsko, 39, 1996, č. 4, s. 7-11. (Polský překlad: Czy Polacy chcieli porwać Hlinkę? Kalendarz Śląski, 33, 1997, s. 141-146.) - Chystaný únos Andreja Hlinku. Tajná akcia polskiej výzvednej služby. Historická revue, 9, 1998, č. 7, s. 8-9 aj.
- 19 Wojciech Korfanty a Těšínsko v pamětech Jaroslava Šaldy. Těšínsko, 46, 2003, č. 2, s. 19-20. - Spor o Těšínsko a Karel Čapek. Těšínsko, 44, 2001, č. 2, s. 26-27.
- 20 Památník letecké tragédie v Těrlicku - symbol proměn česko-polských vztahů na Těšínsku v letech 1932-1938. Časopis Slezského zemského muzea, B, 51, 2002, s. 269-288. - Havárie polských letců Żwirka a Wigury v Těrlicku. Těšínsko, 46, 2003, č. 1, s. 15-19. - Żwirkowisko - przemiany symbolu. In: Żwirkowisko. Historia i współczesność miejsca pamięci legendarnych lotników polskich Franciszka Żwirki i Stanisława Wigury. Praca zbiorowa pod red. Józefa Szymeczka. Czeski Cieszyń Olza 2002, s. 84-114.
- 21 Zábor Těšínska a první fáze delimitace hranic mezi Československem a Polskem (výběr dokumentů). Časopis Slezského zemského muzea, B, 46, 1997, s. 206-248. - Druhá fáze delimitace hranic mezi Československem a Polskem na Těšínsku v listopadu 1938 (výběr dokumentů). Časopis Slezského zemského muzea, 49, 2000, s. 51-94. - Spor o chatu pod Velkým Polomem. Těšínsko, 41, 1998, č. 4, s. 9-10.
- 22 Starcie zbrojne polskiego i czechosłowackiego wojska pod Czacz 25 listopada 1938 roku. In: Od Zaolzia po Jaworinę. Rewindykacje graniczne jesieni 1938 roku. Prace Komisji Historii Wojskowości, tom III. Nowy Targ 2004, s. 69-100. - Československo-polská „malá válka“ u Čadce 25. listopadu 1938. Historie a vojenství, 47, 1998, č. 4, s. 65-90. - Srv. Těž: Incident pod Tatrami 27. listopadu 1938 a delimitace hranic mezi Polskem a Československem. Historie a vojenství, 47, 1998, č. 5, s. 3-24.

- 23 Únos „bílého orla“. Incident u polského konzulátu v Moravské Ostravě 26. 12. 1939. Ostrava. Příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska, 20, 2001, s. 466-472.
- 24 Česká diverze na Těšínsku v letech 1938-1939. Slezský sborník, 94, 1996, s. 45-53. (Polský překlad: Czeska dywersja na Zaolziu 1938-1939. Slezský odboj. Głos Ludu, 21 marca - 18 kwietnia 1996.)
- 25 Atak na tunel. Napad niemiecki na Przełęcz Jabłonkowską 26.VIII.1939 r. Kalendarz Śląski, 30, 1994, s. 35-41.
- 26 Vraždy v Katyňském lese. Ostrava 1991. 123 s. - Symbol Katynia. Zaolziańskie ofiary obozów i więzień w ZSRR. Przeł. Otylia Toboła. Czeski Cieszyń 1991. 203 s. - Zločin v Katyni a jeho české a slovenské souvislosti. In: Evropa mezi Německem a Ruskem. Sborník prací k sedmdesátinám Jaroslava Valenty. Praha 2000, s. 505-522. - Katyn dans la mémoire des Tchèques et des Polonais de Silésie. La Nouvelle Alternative. Revue pour les droits et les libertés démocratiques en Europe de l'Est. Paris, Décembre 1993, No 32, p. 28-31. - Mrtví od Charkova. Občané z Těšínska v Katyni číslo 2. Těšínsko, 35, 1992, č. 1, s. 16-22. - Zaolziańskie ofiary Katynia. Łambinowski Rocznik Muzealny. Opole, 15, 1992, s. 20-27. - Echa katyńskie. Kalendarz Śląski, 29, 1993, s. 49-52. - Głos historii (Groby w Lesie Katyńskim, Obóz w Ostaszkowie, Obóz w Starobielsku). Szkice i dialog. Kwartalnik społeczno-kulturalny. Polish Evangelical Institut in Stockholm, 11, 1990, nr 40, s. 32-40. - Katyń - neznámé souvislosti. Občané z Těšínska obětmi zločinu NKVD. Těšínsko, 34, 1991, č. 3, s. 10-15. - Dlaczego kłamał Franciszek Hajek? Biuletyn Katyński, 1997, nr. 42, s. 55-69.
- 27 Spravedlnost podle dekretu. Retribuční soudnictví v ČSR a Mimořádný lidový soud v Ostravě (1945-1948). Ostrava 1998. 454 s. + 90 obr. příl. - Činnost Mimořádného lidového soudu Moravská Ostrava v letech 1945-1948. Časopis Slezského zemského muzea, B, 44, 1995, č. 1, s. 64-90. - Archivní fondy k retribučnímu soudnictví v České republice. In: Vězeňství ve střední Evropě v letech 1945-1955. Sborník z mezinárodního semináře konaného dne 25. 10. 2000 v Praze v rámci grantového projektu GA 409/99/2000. Příloha časopisu České vězeňství č. 3, 2001, s. 150-175. - Die tschechoslowakische Retributionsgerichtsbarkeit und die deutsche Problematik 1945-1948. Die außerordentlichen Volksgerichte in Moravská Ostrava, Opava und Nový Jičín. In: Sozialgeschichtliche Kommunismusforschung. Tschechoslowakei, Polen, Ungarn und DDR 1948-1968. Vorträge der Tagung des Collegium Carolinum in Bad Wiessee vom 22. bis 24. November 2002. München 2005, s. 365-422 (spoluautor Dušan Janák).
- 28 Postih provinění vůči Židům před retribučními soudy a komisemi ONV v českých zemích v letech 1945-1948 (výsledky výzkumu). In: Poválečná justice a národní podoby antisemitismu. Postih provinění vůči Židům před soudy a komisemi ONV v českých zemích v letech 1945-1948 a v některých zemích střední Evropy. (Sborník příspěvků). Praha-Opava 2002, s. 363-373. - Mimořádný lidový soud Moravská Ostrava a projevy antisemitismu v jeho spisech. Tamtéž, s. 52-78. - Antisemitismus a židovská otázka ve světle materiálů retribučních soudů. In: Fenomén holocaust. Sborník mezinárodní vědecké konference. Praha - Terezín 1999, s. 103-107. - Anti-Semitism and the Jewish Question in the Czech Lands in the Light of Documents of the Retribution Courts. In: The Holocaust Phenomenon. Conference Report of the International Scientific Conference. Prague - Terezín 1999, p. 108-113. - Spisy mimořádných lidových soudů z let 1945-1948 v českých archívech a možnosti zkoumání židovské problematiky. In: Retribuce v ČSR a národní podoby antisemitismu. Židovská problematika a antisemitismus ve spisech mimořádných lidových soudů a trestních komisí ONV v letech 1945-1948. (Sborník příspěvků). Praha - Opava 2002, s. 31-58.
- 29 Tábory nucené práce v ČSR 1948-1954. Spoluautor Dušan Janák. Opava 1996. 285 s. - K činnosti ostravských komisí pro zařazování osob do TNP (1948-1953). Spoluautor Marie Janáková. In: Tábory nucené práce a další projevy perzekuce 1948-1954. Sborník z konference SÚ ČSAV a KH FF SU. Opava 1991, s. 28-54. - Tábory nucené práce na Ostravsku. In: Internační formy politické perzekuce. Zborník referátov, reminiscencií a autentických dokumentov. Košice 1992, s. 25-33. - Výzkum mechanismu mimosoudních perzekucí na Moravě a ve Slezsku v letech 1945-1954. In: Internační formy politické perzekuce II. Zborník referátov a utajovaných dokumentov. Košice 2002, s. 43-62.
- 30 České stopy v Gulagu. Z výzkumu perzekuce Čechů a občanů ČSR v Sovětském svazu. Opava 2003. 167 s. - Materiály k perzekuci československých občanů ve 30.-50. letech v SSSR v ruských archívech. In: Vězeňské systémy v Československu a ve střední Evropě 1945-1955. Sborník z mezinárodní konference konané ve dnech 28.-29.11.2001 v Praze v rámci grantového projektu GA ČR č. 409/99/0374. Opava 2001, s. 76-86. - Obyvatelé Těšínska obětmi táborů a věznic v SSSR (výsledky výzkumu). Slezský sborník, 90, 1992, č. 2, s. 108-120. - Českoslovenští občané z území dnešní České republiky perzekvováni v SSSR. In: Borák, M. a kol.: Perzekuce občanů z území dnešní České republiky v SSSR. Sborník příspěvků. Sešity ÚDV AV ČR sv. 38, 2003, s. 7-205.
- 31 Např.: Těšínská nota v pamětech Ivo Stolaříka. Těšínsko, 46, 2003, č. 1, s. 30-31. - Humanitární akce nebo provokace? Polská potravinová pomoc Těšínsku v červnu 1945. Těšínsko, 40, 1997, č. 1, s. 10-14.
- 32 Poláci v České republice po roce 1989 a sporná místa česko-polských vztahů. Slezský sborník, 93, 1995, s. 67-70. - Les conflits du passé dans la mémoire de la minorité polonaise en République tchèque après 1989. La Nouvelle Alternative. Revue pour les droits et les libertés démocratiques en Europe de l'Est. Paris, Juin 1995, No 38, p. 34-36. - Problém dvojazyčnosti na Těšínsku po roce 1990. Člověk a společnost, 3, 2000, č. 1. - Stosunki czesko-polskie w świadomości Polaków na Śląsku Cieszyńskim po 1989 roku. In: Strefa pogranicza Polska-Czechy. Procesy transformacji i rozwoju. Materiały z konferencji międzynarodowej Opole-Ostrawa 19-21 kwietnia 1995 r. Opole 1996, s. 63-69. - Z historie Polaków v České republice. In: Češi, Slováci a Poláci na Těšínsku a jejich vzájemné vztahy. Opava 1997, s. 22-32. - Polská menšina v České republice. In: Menšiny v ČR a v sousedních zemích z perspektivy integrace ČR do Evropské unie (Menšiny v ČR a v Evropě). Praha 1997, s. 128-136. - Problémy polské menšiny v České republice v devadesátých letech. In: Národnostní menšiny a majoritní společnosti v České republice a v zemích střední Evropy v 90. letech XX. století. Sborník z mezinárodní vědecké konference. Opava-Praha, Dokumentační a informační středisko Rady Evropy 1998, s. 230-241. - Polská menšina v České republice. In: Gabal, I. a kol: Etnické menšiny ve střední Evropě. Konflikt nebo integrace. Praha 1999, s. 120-127. - Stav a perspektivy výzkumu dějin polské národnostní menšiny v ČSR (ČR). In: Polacy na Zaolziu (Poláci na Těšínsku) 1920-2000. Czeski Cieszyń 2002, s. 31-48. - Škoda, že jeden ze závažnějších materiálů nebyl ve své době publikován v úplnosti: Očima Poláků. Československo-polské vztahy v minulosti i v současnosti v zrcadle polského tisku na Těšínsku. Opava 1992, 180 s. (rukopis).
- 33 Vybíráme některé položky, které se bezprostředně týkají problematiky Těšínska: Nástin dějin Těšínska. Red. Mečislav Borák a Dan Gawrecki. Praha-Ostrava 1992. 263 s. - Dějiny Orlové. Ed. M. Borák. Orlová 1993. 272 s. - Slezsko v dějinách českého státu. Sborník příspěvků z vědecké konference, pořádané pod záštitou prezidenta České republiky Václava Havla u příležitosti 50. výročí Slezského ústavu SZM v Opavě. Ed. M. Borák. Šenov u Ostravy 1998. 441 s. - K poctě historika mnichovské konference. Sborník příspěvků k osmdesátinám Bořivoje Čelovského. Ed. M. Borák. Slezský sborník, 101, 2003, č. 3, s. 161-420. - Česko-slovensko-polské vztahy v letech 1938-1939. Příspěvky z mezinárodní konference. Ed. M. Borák. Slezský sborník, 94, 1996, č. 1, s. 1-100. - The Lost Heritage of Cultural Assets. The documentation, identification and repatriation of the cultural assets of WWII victims. Proceedings of the international academic conference in Brno (20.-21.11.2003). Edited by Mečislav Borák. Prague, Documentation Centre for Property Transfers of the Cultural Assets of WWII Victims, Institute of Contemporary History, Czech Academy of Sciences, Tilia Publishers 2005. 187 s.
- Minulost nechápe jubilant jen jako přísný vědecký problém, ale i jako pramen pobavení a kratochvíle pro každého zájemce: Kratochvilný kalendář historický Moravskoslezského dne na obyčejný rok 1994. Ostrava 1993. R. 1. Za císaře pána. Ed. M. Borák a M. Tyrlík. 254 s. - Kratochvilný kalendář historický Moravskoslezského dne na obyčejný rok 1995. Ostrava 1994. R. 2. Za první republiky. Ed. M. Borák a M. Tyrlík. 256 s. - Kratochvilný kalendář historický Moravskoslezského dne na přestupný rok 1996. Ostrava 1995. R. 3. Za války a po ní. Ed. M. Borák a M. Tyrlík. 256 s. - Kratochvilný kalendář historický Moravskoslezského dne na obyčejný rok 1997. Ostrava 1996. R. 4. Za socialismu. Ed. M. Borák a M. Tyrlík. 256 s. - Moravskoslezský kalendář na přestupný rok 2004. Ed. M. Borák a M. Tyrlík. Ostrava 2003. 256 s. - Moravskoslezský kalendář na obyčejný rok 2005. Ed. M. Borák a M. Tyrlík. Ostrava 2004. 256 s.

Omluva

Redakce Těšínska se omlouvá za tiskovou chybu, ke které došlo v časopise Těšínsko č. 4/2004.

Autorem článku „Karel Chýlček (1896-1942) Bouřlivák a hrdina“ je Marek Skýpala a recenzentem článku Mečislav Borák.

Muzea Těšínska se představují

Muzeum Třineckých železáren a města Třince

Muzeum Třineckých železáren a města Třince bylo založeno v roce 1969 jako první hutnické muzeum v republice u příležitosti 130. výročí založení Třineckých železáren. O pět let později byl název původně *podnikového Muzea Třineckých železáren* změněn na *Muzeum revolučních tradic a úspěchů TŽ VŘSR*. Pod tímto jménem fungovalo muzeum jako podnikové do roku 1991.

Tím, že Třinecké železářny uzavřely k 1. 1. 1992 smlouvu s Městským úřadem v Třinci o společném provozování muzea – nyní již *Muzea Třineckých železáren a města Třince*, se muzeum stalo městským muzeem v rukou společnosti TŽ. Na základě této smlouvy hradí TŽ 70% celkových nákladů na provoz muzea a 30% město Třinec.

Od svého založení dodnes sídlí muzeum v Třinci na Frýdecké ulici č. 389 v budově bývalého obytného domu.

Po rozsáhlé rekonstrukci budovy muzea v letech 1993-1994, byla roku 1994 spolu s výstavní síní otevřena pro veřejnost, v pořadí třetí, expozice pod názvem *Dějiny TŽ a města Třince*, která jako stálá *Expozice o historii a současnosti železáren a města* s drobnými změnami existuje dodnes. Zachycuje historii závodu, města Třince i okolního regionu. V prvním patře budovy zaujímá tři velké místnosti, které jsou dále prostorově členěny a návštěvníci v nich mohou shlédnout nejrůznější materiály (originály i modely, archivní dokumenty, mapy, fotografie, plakáty, obrazy, grafy, tabulky...) k dějinám železáren, města i okolí. První místnost: expozici zahajují kopie dvou map, první zachycuje jednotlivé části Třince, druhou je Nigriniho mapa Těšínského knížectví z roku 1724. Nechybí zde ukázka, jak se bydlelo na vesnici na Těšínsku, ukázky z tvorby řezbáře Zogaty z Hřavy, světnice, zachycující typické bydlení třineckých dělníků v dělnických koloniích, příklady produkce železáren a další dokumentace k dějinám železáren a města do konce 19. století. Druhá místnost expozice seznamuje návštěvníka s historií provozů železáren, s jejich zakládáním, modernizací, sortimentem, postavením dělnictva a péčí o zaměstnance. Je zde zachyceno období od počátku 20. století do 2. světové války. Důležitým doplňkem jsou zde kopie historických dokumentů, informujících o politicko-správním vývoji regionu zejména po 1. světové válce a za 2. světové války. Poslední místnost je věnovaná období po roce 1945 až do r. 1996, kdy se akciová společnost Moravia Steel stala většinovým vlastníkem TŽ. Součástí expozice je maketa TŽ

včetně doprovodného videoprogramu.

V roce 1994 začalo muzeum pravidelně připravovat také krátkodobé výstavy, které pořádá prostřednictvím výpůjček, ve spolupráci s jinými muzei či vystavovateli, nebo umožňuje ve svých výstavních prostorech vystavovat jiným muzeím. Ročně se zde koná spousta výstav s pestroutémat od přírody, techniky, přes historii, umění, až k tradicím.

Od roku 1997 se pro výstavní účely využívá také schodiště, tzv. galerie na schodech, kde je možné se seznámit s uměleckými díly nejrůznějších technik, např. fotografie, grafiky, perokresby, litografie, plasty, perokresby aj.

V roce 1995 vstoupilo muzeum do Asociace muzeí a galerií České republiky.

V současnosti muzeum tedy spravuje stálou expozici, dvě výstavní místnosti (malá výstavní místnost a výstavní sál) pro konání krátkodobých výstav, galerii na schodech a maketu Třineckých železáren.

Kromě výstav připravuje muzeum během školního roku také řadu vzdělávacích programů pro žáky základních i středních škol, každoročně pak dvě výtvarné soutěže pro žáky středních škol. Pracovníce muzea organizačně zajišťují program pro „Setkání s důchodci.“ V prostorách muzea jsou také přijímány významné návštěvy města a vedení podniku.

Muzeum také nabízí návštěvníkům možnost zakoupit si brožury či knihy týkající se železáren, muzea, města Třince či Těšínska.

Muzeum TŽ a města Třince je specifickým druhem muzea, a to z hlediska vlastníka v tom smyslu, že je majetkem soukromé společnosti. A podle typu muzea se v něm kombinují prvky historického (dokumentuje dějiny města) a vědecko-technického (vývoj TŽ) muzea. Ředitelka muzea PhDr. Stanislava Hauerová se od 1. 1. 2002 stala ředitelkou společnosti Trisia, a. s., z čehož vyplývá, že pracovníci muzea jsou zaměstnanci této společnosti. Muzeum nadále spravují TŽ.

Text a foto Zuzana Gnidová, archiv Muzea TŽ a města Třince

